

**ESTUDI DEL TRACTAMENT DE LA TEORIA DE L'EVOLUCIÓ
A *LA VANGUARDIA ESPAÑOLA* ENTRE EL 1939 I EL 1978**

Clara Florensa Rodríguez

Treball dirigit per: Carlos Tabernero (CEHIC)

Curs 2009-2010

Màster interuniversitari (UAB-UB)

Història de la Ciència: Ciència, Història i Societat

Barcelona, 16 de juliol de 2010

RESUM

Aquesta recerca pretén ser una primera aproximació a l'objectiu d'esbrinar si el tractament de la teoria de l'evolució als mitjans de comunicació a l'Espanya del franquisme i la transició pot ser un baròmetre a través del qual poder rastrejar l'estat de la societat espanyola i la seva evolució. Aquesta recerca serà restringida, com a primera prospecció, a l'anàlisi dels articles sobre teoria de l'evolució publicats a *La Vanguardia Española* entre els anys 1939 i 1978. En l'anàlisi s'ha tingut en compte tant articles que se centren en l'evolucionisme biològic, com aquells que hi fan referència en el tractament d'altres temes, com els que simplement l'esmenten en el seu discurs. D'aquesta manera es pretén aconseguir una visió àmplia de l'abast de l'apropiació del concepte d'evolució en la quotidianitat del discurs popular i de l'ús de la teoria com a instrument ideològic. L'estudi dels usos lingüístics, conceptuals i estratègics de la teoria en el discurs periodístic d'aquest període apunta un reflex entre les preocupacions i situació política de la societat del moment i el tractament de la teoria de l'evolució, resultat punt de partida que mereix ser estudiat i contrastat amb més profunditat per tal de poder-ne establir una generalitat.

ÍNDIX DE CONTINGUTS

1. INTRODUCCIÓ

- 1.1. Per què la teoria de l'evolució?
- 1.2. Per què aquest període?
- 1.3. Per què “La Vanguardia Espanyola”?
- 1.4. Les preguntes de la recerca

2. MARC TEÒRIC

- 2.1. La transmissió del coneixement i la divulgació, el periodisme científic
- 2.2. Visió de la ciència i la seva influència en la divulgació i els mitjans de comunicació
- 2.3. Els mitjans de comunicació i el seu rol com a constructors de significat social dels objectes

3. CONTEXT HISTÒRIC

- 3.1. Antecedents de la recepció del darwinisme a Espanya
- 3.2. La resposta catòlica

4. ANÀLISI DELS ARTICLES

- 4.1. La teoria de l'evolució del 1939 al 1957
- 4.2. Dos centenaris i cap celebració
- 4.3. Vincles i associacions conceptuals
 - 4.2.1. La caiguda del pedestal: seguiment d'un orgull ferit
 - 4.2.2. Darwinisme, optimisme, materialisme i progrés
- 4.4. Evolució i censura
- 4.5. Darwinisme i religió
- 4.6. La controvèrsia darwinisme-religió a través de Teilhard de Chardin, la postura concordista
- 4.6. L'evolució més “científica”

5. CONCLUSIONS

6. BIBLIOGRAFIA

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquesta recerca és analitzar com es tracta la teoria de l'evolució de Darwin a *La Vanguardia Espanyola* durant el període que va de l'any 1939 al 1978 i testar si aquest tractament pot ser un bon baròmetre per a estudiar l'estat d'una societat a nivell polític, ideològic i social, així com de la seva visió i el seu sentiment i posicionament vers aquest estat i, per tant, si pot servir d'instrument per a detectar-hi canvis a aquests nivells.

1.1. Per què la teoria de l'evolució?

La teoria de l'evolució ha estat usada instrumentalment com a baluard per a moltes consignes ideològiques polítiques i socials, en diversos contextos locals¹. Molts autors l'han descrit i fet servir com a exemple d'apropriació per part dels públics, de la societat com a conjunt i de certs col·lectius socials, d'un coneixement científic per a altres fins, amb usos allunyats del pròpiament científic, i n'han ressaltat el seu ús com a metàfora en passar a formar part de l'ideari popular².

A Espanya, en concret, l'estudi detallat i exhaustiu de Thomas Glick (1982) sobre la recepció de la teoria al territori espanyol mostra aquesta vinculació de l'evolucionisme amb certs sectors ideològics, polítics i socials, l'assimilació del concepte d'evolució, així com la seva impregnació a diferents àrees de la cultura, no necessàriament dins de l'esfera científica³, i també la instrumentalització de la teoria per part de sectors diversos de la societat.⁴

Per les seves característiques transformistes (la proposta darwiniana de la mutabilitat de les espècies) és adoptada amb vitalitat pels sectors progressistes i com a baluard en

¹ GLICK, Th.F.; PUIG-SAMPER, M.; RUIZ, R. (eds.) (2001).

² GLICK, Th.F.; PUIG-SAMPER, M.; RUIZ, R. (eds.) (2001); NÚÑEZ, Diego et al. (1977); YOUNG, R. M. (1985).

³ Esfera científica entesa com als dos cercles esotèrics proposats per Fleck (NIETO, A. (2010)).

⁴ GLICK, Th.F. (1982).

processos de revolució i canvi⁵. De fet trobem, en l'anàlisi de la seva recepció en diversos contextos locals, que ha estat habitual la seva associació a sectors liberals, progressistes, i ideologies d'esquerres.⁶

També se n'ha observat un ús elitista en la seva vessant liberal, amb la supervivència del més apte, que va tenir la lectura d'una burgesia acomodada com a justificació i confirmació que l'estructura estratificada i jerarquitzada de la societat del moment era la conseqüència biològica de la superioritat dels més bons. Aquesta lectura també fou la que féu acompanyar la teoria de l'evolució causes tals com els nacionalismes i, fins i tot, justificació per al racisme.⁷

L'apropiació de la teoria veiem que és plural i arriba fins a les seccions comunistes i anarquistes, tot i que, amb la necessitat de matisos posteriors per modelar-la al seu gust: els primers amb una lectura més cooperativa i corporativista per combatre d'individualisme i "lluïta entre germans" que els semblava que portava implícita la teoria de l'evolució, i els segons pels conflictes en fer ús d'una teoria que servia d'instrument a una burgesia elitista⁸.

I, finalment, comporta un xoc frontal amb aquelles confessions la fe de les quals inclou la creença en el Gènesi. La teoria de l'evolució de Darwin, proclama que l'home, com la resta d'éssers vius, és fruit d'una evolució a partir d'unes poques espècies, potser només una, mitjançant un mecanisme anomenat selecció natural, és a dir, a la major capacitat de donar descendència dels individus més ben adaptats al medi (i amb ells, la major probabilitat d'aquests de passar les seves característiques heretables a les generacions posteriors).

Les espècies, doncs, poden variar, l'home no és creat sinó que ha sorgit per evolució i, en aquest sentit, l'home no és diferent de la resta dels éssers vius: tots hem evolucionat per selecció natural adaptant-nos a l'ambient probablement a partir de formes inferiors

⁵ GLICK, Th.F. (1982).

⁶ GLICK, Th.F.; PUIG-SAMPER, M.; RUIZ, R. (eds.) (2001); ENGELS, E.M.; GLICK, Th.F. (eds.) (2008).

⁷ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

⁸ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

més simples que han anat agafant complexitat. Pel que fa a l'home, Darwin planteja que l'home ha evolucionat a partir d'un ancestre que podria haver compartit amb els primats superiors.

Les bases de la teoria contradiuen, segons sembla profundament (veurem, després, l'aparició de postures concordistes dintre la fe catòlica que defensen la possible convivència dels evangelis amb l'evolució), els dogmes cristians: espècies immutables, home creat (a imatge i semblança de Déu en la fe catòlica, imaginem el xoc amb l'ascendent simiesc), i la humanitat sencera descendeix per línia directa d'una sola parella de progenitors humans, Adam i Eva. És la ciència contra la religió i això provoca un debat i una controvèrsia que va molt més enllà de la fonamentació factual dels postulats de la teoria i de la seva capacitat de predicció i explicació de l'observació natural.

La teoria, doncs, no deixa indiferent. Sempre està “posicionada”, “pren part” en els conflictes com si d'un ésser animat es tractés. Si bé és cert que no sempre pren partit del mateix cantó, podem assegurar que si una cosa no és, és neutra. Porta associada una càrrega ideològica important. Manllevant l'expressió, podríem dir que és un “catalitzador” de la polarització ideològica⁹.

Aquesta idea pren molta importància en l'objectiu d'aquest estudi: detectar l'estat polític-social i els canvis en aquest sentit en l'Espanya del franquisme i la transició. El caràcter polaritzador de la teoria de l'evolució, en una Espanya en règim dictatorial, on es buscava uniformitat d'ideologia, pensament i acció, podia ser vist com a un element subversiu o perillós, i per tant fer que fos considerada “*non grata*”. I això pot ser detectable en l'esfera pública.

El marcat estatus adquirit d'instrument ideològic de la teoria, fa pensar, doncs, que pot ser un bon baròmetre per a estudiar a la premsa del franquisme, i això enllaça amb la justificació del marc temporal escollit per a la realització d'aquesta recerca.

⁹ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

1.2. Per què aquest període?

El franquisme va consistir, bàsicament, en una defensa estricta de la confessionalitat catòlica de l'Estat, de la propietat privada, de l'estructura familiar tradicional, una visió militarista de la vida política i una animadversió intensa envers el comunisme i el sistema democràtic de partits, que eren vistos com els grans enemics d'aquells valors.¹⁰

La clau del seu èxit i pilar fonamental per al manteniment de la seva existència era, en gran part, aquesta vinculació de l'Estat i l'Església Catòlica, la vinculació d'una obediència a l'autoritat político-militar i a la moral, al cap d'Estat i a Déu i, d'acord amb la moral catòlica, la defensa de la unitat familiar tradicional. Les paraules d'Emilio Huelin (enginyer de mines i conegut divulgador de la ciència a Espanya), tot i ser del segle XIX, il·lustren molt bé el per què pot ser interessant l'estudi del tractament de la teoria de l'evolució durant el franquisme, en aquest sentit: al seu parer, "la teoria darwinista seria la causa de la ruptura dels valors tradicionals conduint a la ruptura moral"¹¹. Podia permetre això el franquisme? Podia permetre la difusió d'un coneixement que podia minar els fonaments del règim?

Més enllà, l'avversió del règim al comunisme és "vox populi" i ja hem dit que aquest sector féu apropiació de la teoria de l'evolució, encara que matisada, per a fonamentar certes parts de la seva ideologia. També la seva associació amb els moviments revolucionaris, la podien fer sospitosa com a instrument generador de "focus d'infecció": una dictadura ha de vigilar els aixecaments i revoltes populars de ben a prop i, si pot ser, evitar que es produeixin. Les idees propiciadores de moviments subversius, calia tallar-les d'arrel.

Tot això ens fa pensar que és possible que el tractament a la premsa de la teoria de l'evolució estigués condicionat per tots aquests factors i aquest condicionament sigui visible o observable en un anàlisi del seu tractament, ja sigui a nivell d'ocultació d'informació (si trobem presència de la teoria de l'evolució a l'esfera pública en aquell

¹⁰ PELAI, P. (dir.) i altres (2004).

¹¹ GLICK, Th.F. (1982:39) cita 86.

període o, del contrari, és silenciada), ja sigui en la manera d'exposar-la, com també en els usos i associacions com a instrument ideològic i conceptual.

Ara bé, l'any 1939 s'acaba la guerra civil i comença la dictadura franquista. El general Franco mor l'any 1975, i amb ell, un règim dictatorial personalista que no resistí a la mort del seu líder. Per què, doncs, allarguem el període estudiat fins al 1978? Hi ha raons diverses per a justificar aquesta elecció.

L'any 1978 entra en vigor la Constitució i aquesta data és considerada per alguns autors com el fi de la transició. Això suposa un canvi polític important i una deixada enrere definitiva de les maneres heretades del règim franquista que encara operaven durant la transició. I, d'altra banda, la transició suposa una oportunitat magnífica de testar la capacitat del tractament de la teoria de l'evolució d'actuar com a baròmetre dels canvis polítics i socials d'un territori. Així, dintre els supòsits i hipòtesis plantejats per a l'estudi del tractament de l'evolució durant el franquisme, podem analitzar també la transició per detectar canvis, sense que canviïn excessivament les condicions d'estudi elevant les variables a tenir en compte i complicant les conclusions.

En el mateix sentit, aquests quasi quaranta anys són exactament el període en què *La Vanguardia* rebé el nou nom de *La Vanguardia Espanyola*. Primer, el canvi de nom és significatiu d'un canvi de política del diari, d'un canvi en la seva manera de funcionar, d'entendre les notícies i el periodisme i de la relació amb el poder del moment. Això, sens dubte, condicionà el producte ofert, i marcà una determinada coherència en la línia editorial. El fet de recuperar el nom anterior, denota una voluntat de canvi i una consciència de voler fer les coses d'una manera diferent. Caldria doncs, si excedíssim aquest període, obrir una nova etapa i analitzar els articles de manera diferent.

I dintre d'aquest període trobem dates interessants i rellevants per al nostre objectiu que ens poden servir per calibrar la bondat del nostre candidat a baròmetre político-social: l'any 1950 es dicta l'epistola "*Humani Generis*" que permet als catòlics debatre i creure en l'evolució (amb certes restriccions), l'any 1958 és el centenari de la presentació conjunta de Darwin i Wallace de la teoria de l'evolució a la Societat Linneana, i l'any 1959 el centenari de la publicació de l'*Origen de les espècies*, l'any 1966 s'aprova la

nova Llei de Premsa i Impremta i *La Vanguardia Espanyola* estrena nou director que, seguint els aires de certa transició política, inicia una certa obertura del diari que, fins feia poc, havia seguit a ulls clucs les voluntats del Règim amb Galinsoga a la direcció¹², i, finalment, l'any 1975, mor Francisco Franco.

Per tots aquests motius, el període escollit té una coherència interna que el fa òptim per a l'estudi a dur a terme. D'altra banda, les consideracions quant a la certa uniformitat del període i dates rellevants que hi trobem referits a *La Vanguardia Espanyola* conformen un fonament de la raó de l'elecció d'aquest diari com a substrat per a aquesta primera aproximació.

1.3. Per què “*La Vanguardia Espanyola*”?

La Vanguardia és un diari amb gairebé 60 anys d'història abans del seu primer canvi de nom. Així doncs, és una publicació ja consolidada i amb una política de funcionament clara i estable la qual cosa permet relacionar canvis en els continguts amb canvis socials, polítics, etc., i no tant amb canvis de gestió interna del diari, cosa que facilita molt la feina a l'hora d'extreure conclusions i redueix les variables a tenir en compte.

Com podem llegir a la pròpia publicació, en una declaració de principis el 15 de novembre de 1890, “*La Vanguardia* es un diario (...) gubernamental en los procedimientos”. Aquesta frase il·lustra a la perfecció la línia editorial del rotatiu al llarg dels anys i a través dels diversos canvis polítics que ha viscut: ha seguit sempre el govern vigent i s'ha mogut amb la marea política dels temps que li tocaven viure¹³.

La declaració segueix, però, dient que *La Vanguardia*, “no es órgano de ningún partido ni instrumento de ninguna parcialidad política”. És evident que hem d'agafar amb pines i contrastar una declaració de principis feta pel propietari del rotatiu, primer implicat i interessat en l'èxit de la seva empresa i difícilment locutor imparcial de les seves tendències. L'anàlisi de Huertas sobre *La Vanguardia* ens permet afirmar que la no afiliació política del diari és altament qüestionable i que, en concret, durant el

¹² HUERTAS, J.M. (2006).

¹³ HUERTAS, J.M. (2006).

franquisme, la tendència va ser, sobretot durant el període de Galinsoga, director imposat per Franco, de total submissió al Règim¹⁴.

Ara bé, aquestes dues característiques fan òptim el diari per al propòsit d'aquest treball. D'una banda, el fort ús de l'aparell propagandístic basat en el control dels mitjans de comunicació, que difonien la ideologia del règim, l'ús de la censura i el control de la informació característics del règim seran clarament plausibles en aquesta publicació, permetent detectar, si n'hi ha, la influència en el tractament de la teoria de l'evolució d'aquest entorn polític i social. D'altra banda, la tendència de *La Vanguardia* a seguir el corrent governamental del moment faran possible també detectar a temps real si hi ha canvis en aquest tractament durant el període de la transició.

1.4. Les preguntes de la recerca

A la literatura trobem l'asseveració que amb la implantació del franquisme, el darwinisme va ser eradicat tant de l'ensenyança com de les publicacions espanyoles. Que durant la guerra i la immediata postguerra, les obres de Darwin van desaparèixer i a l'ensenyança el darwinisme fou substituït pel creacionisme i el finalisme, i que calgué esperar fins a la dècada del cinquanta per a que el darwinisme reaparegués a les llibreries espanyoles¹⁵. Trobem aquest buit, aquest silenci evolucionista des del final de la guerra fins als anys cinquanta, a *La Vanguardia Española*? S'hi pot detectar l'aparició de l'epistola "*Humani Generis*"?

L'any 1958, l'aniversari dels cent anys de l'anunciament de la teoria a la Societat Linneana, i l'any 1959, el centenari de la publicació de l'"Origen de les espècies", llibre en què Darwin recollia totes les observacions a ran del viatge amb el Beagle que el van portar a la formulació de la teoria, representen algun canvi en la presència de la teoria al diari? Això era una notícia d'abast mundial. Podia ser silenciada a Espanya per un règim hostil a la teoria? Si no, com va tractar el tema?

¹⁴ HUERTAS, J.M. (2006).

¹⁵ LASO, J.M. "Una larga controversia: Darwin y el darwinismo". *La Nueva Espanya*, 31-7-1993.

La teoria de l'evolució podia ser una arma de doble tall: un coneixement temut i que havia de ser relegat per perillós per l'estabilitat del règim i, d'altra banda, un instrument propagandístic per, desacreditant-la, adoctrinar la societat i "portar-la pel camí recte". Caldria deslegitimitzar-la i associar-la a conductes i personalitats i ideologies no desitjables. Es dóna aquest tractament en la premsa espanyola del franquisme? Com va actuar la censura franquista sobre el tractament de la teoria de l'evolució? Va ser silenciada totalment de la premsa? Durant tot el franquisme? Es fa ús de la teoria per algun fi?

I es podria detectar en el tractament de la teoria de l'evolució l'afebliment d'un règim, la malaltia d'un dictador, i la relaxació de la censura a partir de la teoria de l'evolució? Es produeix algun canvi a partir de la mort de Franco? Podríem veure, a través del tractament que se'n fa, els canvis produïts durant la transició? És un baròmetre dels canvis de govern?

A part de tot això, la teoria també s'ha usat per, descontextualitzada, atorgar rigor científic a conceptes i idees d'àmbits no científics, per exemple, per a fonamentar idees polítiques, legitimar ideologies o com a justificació per a qualsevol opinió¹⁶. Trobarem també aquesta pràctica en els articles de *La Vanguardia Espanyola* durant el franquisme i la transició? Quines opinions es justifiquen a través de la teoria de l'evolució en aquest període? De quina manera?

Aquest treball pretén ser una primera aproximació a l'estudi del tractament de la teoria de l'evolució a *La Vanguardia Espanyola* durant el franquisme i la transició amb aquestes preguntes al punt de mira.

¹⁶ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

2. MARC TEÒRIC

2.1. La transmissió del coneixement i la divulgació, el periodisme científic

Els mitjans de comunicació, i en el cas que ens ocupa, la premsa, no poden ser vistos mai més com un medi de descàrrega d'informació, de transmissió de coneixement asèptica dels informats als desinformats mitjançant el pont neutral dels periodistes. I el mateix podem dir del periodisme científic i de la divulgació científica a través de la premsa. Com diu Thomson, “la lluita per a fer-se sentir i veure (i per a evitar que els altres ho facin) no és un aspecte perifèric de les tribulacions socials i polítiques del món modern; ans al contrari, n'és un aspecte central”¹⁷.

El poder electoralista de la premsa i el seu valor adoctrinant la fan una arma molt codiciada (i de doble tall) tant en moments de democràcia com en règims dictatorials. Els mitjans de comunicació són un dels primers sectors de l'esfera pública dels quals s'apropien els dirigents en arribar al poder, més o menys subtilment. I la censura opera de moltes maneres, de vegades conscient, de vegades inconscient, voluntàriament o involuntària.

Les paraules de Vázquez Montalbán al respecte són molt clares: “les masses interessen com a claus de l'opinió pública, com a consumidors susceptibles de persuasió: consumidors d'idees, productes i projectes nacionals dels grans líders de l'economia i la política”¹⁸. Els productes editorials es modulen segons les condicions locals i els estils nacionals mitjançant un procés complex en el qual intervenen molts factors, entre ells, l'activitat científica¹⁹.

¹⁷ THOMPSON, J.B. (1995).

¹⁸ ROQUÉ, X (2005).

¹⁹ BENSUADE-VICENT, B. (1997).

2.2. Visió de la ciència i la seva influència en la divulgació i els mitjans de comunicació

El que la visió tradicional de la divulgació veia com una difusió d'informació, un traspàs de coneixement vertical i unidireccional, les noves tendències historiogràfiques, iniciades des de la sociologia de la ciència, van posar de relleu una xarxa molt més complexa d'intervencions en el procés de creació de coneixement, en la legitimació i validació d'aquest coneixement i en la seva circulació d'unes esferes a unes altres, a través d'unes fronteres que van passar de considerar-se infranquejables a considerar-se no només permeables sinó difoses i no tancades.

La revisió del “dèficit model” on el rol dels profans i la seva ignorància són vistos com a un obstacle a ser superat mitjançant les iniciatives educatives apropiades (com les del *Public Understanding of Science*, que atorgaven a la desinformació la desconfiança dels públics a la ciència moderna) féu plantjar-se un model, també de dalt a baix, però amb retroalimentació dels públics cap als experts, bidireccional: el “model crític interpretatiu”. En aquest model, el rol dels profans és vist com un element addicional que simplement enriqueix l'expertesa dels professionals. Més enllà d'aquest, però, se n'ha plantejat ja un altre que té encara més en compte el rol dels profans, fins i tot en la seva capacitat epistemològica en la ciència. És el “model de coproducció de coneixement” proposat per Callon on el públic és essencial per a la producció de coneixement²⁰.

Aquesta línia adoptada per la nova historiografia, que no es desenvolupà àmpliament fins als seixantes, la trobem ja proposada per Ludwik Fleck als anys trenta: segons ell, són les múltiples interaccions dinàmiques entre experts i profans les que conformen el que anomena estils de pensament.²¹ Segons ell, hi ha un procés de realimentació entre els cercles d'experts i profans que és necessari per a la consolidació i acceptació de les teories científiques i el públic en general és un actor fonamental d'aquesta

²⁰ BUCCHI, M., & NERESINI, F. (2008).

²¹ NIETO, A. (2010).

realimentació, cosa que està més en la línia que James Secord exposa a “Knowledge in transit” d’entendre la ciència com una forma de comunicació.²²

Whitley (1985), també és partidari que la divulgació implica producció de coneixement i que el públic és fonamental per la transformació del coneixement científic i important per a la validació del coneixement, però adverteix que les pràctiques d’exposició no són neutrals.²³ I és que, tornant a Fleck, quan aquesta realimentació dels cercles exotèrics (de profans i semi profans) als esotèrics (d’experts i semiexperts) no es dona (com és el cas, diu, de la religió), les elits esotèriques poden exercir una influència abusiva sobre el públic. Una influència dictatorial.²⁴

Aquest doncs és el model que ens ocupa. Un règim dictatorial no té interès en permetre aquesta realimentació en ambdós sentits. És un retorn a un “dèficit model” paternalista i amb finalitats més adoctrinants i de control que filantròpiques (com en un principi podia semblar que tenien els actors de la P.U.S.). Ens ho mostren Rosa Medina i Alfredo Menéndez en el seu article “Cinematic representations of medical technologies in the Spanish official newsreel, 1943–1970” analitzant els rols jugats per les representacions culturals de les tecnologies mèdiques empleats pel NODO. Mostren com Franco usava les malalties epidèmiques, en concret la tuberculosi, per a autolegitimar l’estat: culpava els republicans de l’existència de les malalties epidèmiques (freqüents en una població famolenca i afeblida per la postguerra); el caos, la malaltia i el desordre eren heretats de la república.²⁵

També mostren com la manera de presentar les notícies descontextualitzades fou un instrument fonamental per reconstruir una identitat nacional comuna fracturada i doblegada per la guerra civil: la descontextualització generava sensació d’atemporalitat i essencialisme que, com Pérez Garzón²⁶ ha argumentat, eren instruments molt efectius

²² SECORD, J. (2004).

²³ WHITLEY (1985).

²⁴ NIETO, A. (2010).

²⁵ MEDINA-DOMÉNECH, R.M.; MENÉNDEZ-NAVARRO, A. (2005).

²⁶ GARZÓN, P (2000).

per a construir la identitat nacional espanyola divorciada del passat i de la resta del món (període d'aïllament i autarquia de la dictadura franquista).²⁷

Els mitjans s'usaren per al desig feixista de modelar un ciutadà nacional "amnèsic, vigorós, crèdul, i patrocinat per un estat paternalista"²⁸ i per aquest fi es feren servir totes les eines a l'abast (com la instrumentalització ideològica i imagènica de la ciència). Segons Cooter i Pumfrey cal no perdre de vista la qüestió fonamental de l'estudi històric de la popularització de la ciència: la negociació de relacions de poder desigual dintre de la cultura popular. I, deixant enrere discussions lingüístiques, es plantegen el problema fonamental de "ciència per a què?"²⁹

2.3. Els mitjans de comunicació i el seu rol com a constructors de significat social dels objectes:

Els objectes, i les teories científiques com a objectes conceptuals adquireixen significat social. Això no és un procés passiu ni inconscient en tots els seus esglaons: requereix una acció conscient per afavorir certs vincles del coneixement amb ideologies i imatges ja pròpies del grup social a qui s'adrecen, imatges conegudes que ajudaran a l'apropiació, assimilació i conversió metafòrica d'aquest nou coneixement. En aquest procés de construcció hi juguen un paper fonamental els mitjans de comunicació.

Són un dels instruments mitjançant els quals la societat fa seus els nous coneixements. Coneixements que, de patir una apropiació completa, passaran a ser interioritzats de tal manera com si formessin part del sentit comú i seran usats en les converses, en les decisions i a la vida quotidiana³⁰. Hauran passat a convertir-se en instruments conceptuals d'ús quotidià, per a argumentar postures, fonamentar opinions o explicar estats d'ànim.

Aquest coneixement ja no és patrimoni exclusiu de l'àmbit intel·lectual sinó que passa a pertànyer també a l'emocional: sovint l'imaginari i l'ideari a què es recorre conté una

²⁷ MEDINA-DOMÉNECH, R.M.; MENÉNDEZ-NAVARRO, A. (2005).

²⁸ MEDINA-DOMÉNECH, R.M.; MENÉNDEZ-NAVARRO, A. (2005).

²⁹ COOTER, R.; PUMFREY, S. (1994).

³⁰ DURANT, J.; HANSEN, A.; BAUER, M. (1996).

poderosa càrrega emocional i amb això es modela la percepció pública. “Les imatges de la premsa que transmet la ciència se situen en un terreny simbòlic, on la ideologia, implícita o explícita, resulta també molt important.”³¹

En la dictadura franquista, però, l'autoritat era una i sola, la del generalíssim, que calia mantenir i conservar intacta, sense bretxes, sencera, unitària. Les imatges que infonia eren d'autoritat sense fissures i paternalista. El règim fomentava i escampava la concepció i la idea d'unitat, la perfonia per tot arreu, en tot. La idea, doncs, de l'autoritat del científic i d'una ciència independent, per molt que fos neutra i per al bé social, era, probablement, perillosa: podia portar a un sentiment d'una fragmentació, a una disseminació i disgregació de l'autoritat de Franco.

És coherent amb aquest raonament, doncs, pensar que a la premsa durant (o més apropiadament de) la dictadura franquista, aquesta tendència abans esmentada heretada de finals de la primera guerra mundial en què es plantejava la ciència com a neutra, pura, no la trobarem. La concepció d'un saber independent exclusiu dels experts que la practiquen, els científics, que en el període d'entreguerres propicià el gap de coneixement entre experts i profans per a relegitimar-se (com havien fet els primers filòsofs naturals al segle divuit, aspirants a científics, per poder-se consolidar la seva activitat com una disciplina i marcar la seva autoritat per sobre dels públics com a professionals, a través d'una esfera pública aleshores incipient) i recuperar el seu prestigi i autoritat, no encaixava amb els objectius del règim.

Aquest gap de coneixement “creat” per a la recuperació de la imatge del científic de principis del segle vint havia estat també l'artífex de la consolidació i legitimació del periodisme científic com a professió³²: s'havia creat la necessitat de la figura d'un traductor. En paraules de Bensaude-Vincent, es tractava de l'autolegitimació del rol social d'“establidors de ponts”³³, un pont entre el científic i el públic. Semblava que calia un mediador capaç de fer arribar la ciència de l'esfera dels experts a l'esfera pública dels

³¹ GONZÁLEZ, M. (2008).

³² ROQUÉ, X (2005).

³³ BENSUADE-VICENT, B. (1997):, p. 335.

profans. Aquesta avinentesa l'aprofitaren (i, és clar, la cultivaren i contribuïren a perpetuar-la) el nou i incipient gremi de periodistes científics.

Potser el fet que durant el franquisme la ciència va perdre aquell estatus independent, allunyat i autònom va dissipar en certa mesura aquesta idea del gap entre experts i profans a Espanya. De fet, la ciència a Espanya ja venia amb mala salut i endarrerida respecte d'Europa³⁴, ja que no se'n percebia la utilitat i, per tant, no s'hi invertia. Hi havia una tendència més retòrica i estètica que científica i, des d'aquesta aproximació es debatien els temes científics, com diem més endavant. De manera que minvà la sensació de necessitat d'un pont entre la ciència i el poble, d'un mitjancer del coneixement científic i així perdé importància la figura del periodista científic. De fet, trobem que moltes de les notícies que tracten temes de ciència són abordades per periodistes sense formació específica (i això és encara més acusat en el cas de l'evolució, que havia permeat en tants camps de la intel·lectualitat).

Segons Gérard Imbert, estudiós de semiòtica social, l'artífex quasi exclusiu del "canvi" espanyol a la mort de Franco i en els primers anys següents, fou la premsa. Pel que fa a la ciència va trobar que l'aproximació a la ciència que adoptà *La Vanguardia* fou promocional: una funció d'"animació comunitària" i de promoció institucional de la ciència i dels científics catalans³⁵. Caldrà veure si aquest ús de la ciència és detectable a través del tractament de l'evolució a partir de la mort de Franco.

³⁴ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

³⁵ GONZÁLEZ, M. (2008).

3. CONTEXT HISTÒRIC

3.1. Antecedents de la recepció del darwinisme a Espanya

Tot i que la dictadura, el règim franquista, el seu declivi progressiu i el període de transició tenen unes característiques pròpies i úniques, moltes de les tendències ideològiques i de substrat que conformen la resposta espanyola al darwinisme que hi tingué lloc són heretades del segle XIX, de l'impacte del darwinisme en la societat d'aquell moment, de com se'l va rebre i de com va impregnar conceptualment, sobrepasant ja d'entrada l'esfera científica, altres àrees del pensament i de l'esfera intel·lectual.

Moltes de les línies de debat i controvèrsia que s'enceten en la revolució del 1968, les podem indentificar més tard també, de fons, en el tractament de la teoria durant la dictadura i la transició. L'apropriació que en va fer el sector liberal, la categoria de baluard progressista i ideologies modernes i la seva instrumentalització tant per promoure-les com per combatre-les, assentà un precedent que s'ha perllongat en la història canviant els actors i els escenaris però no gaire les formes.

El xoc frontal amb l'Església, que ja es donà de bon antuvi, és un dels camps de batalla més acarnissat, més actiu, i més productiu, que s'ha mantingut amb continuïtat des d'aleshores (amb l'intent sistemàtic de tendències conciliadores). La nostra història té molt veure amb el profund arrelament de la religió catòlica al nostre país, a la societat en general, i ho demostra l'ús que se'n va fer durant el franquisme, on tornarem a trobar un auge de l'oposició de l'Església a la teoria de l'evolució.

Si bé és cert que, durant la dictadura i en la transició, s'hi afegiran també altres interessos i motivacions polítiques, socials i adoctrinadores, és molt interessant conèixer els antecedents de la recepció del darwinisme a Espanya, si més no, per poder analitzar millor el període que ens ocupa a través de la idiosincràsia i manera de fer d'un país al qual li costa el canvi.

La teoria de l'evolució fou rebuda a Espanya en el context de la revolució del 1868 i s'associà plenament a aquesta. Abans d'això, pràcticament no trobem menció de Darwin a l'esfera pública. El sector liberal s'aproprià de seguida del concepte evolucionista (assimilant-lo al de progrés, tot i que Darwin proposava una evolució no teleològica) i l'Església reaccionà de seguida amb oposició a aquella teoria que contradeia alguns dels seus dogmes principals. L'escissió de la societat entre vell i nou règim es podia mapar amb les adhesions i aversions a la nova teoria.³⁶

En aquells moments hi havia censura i l'educació no era lliure³⁷. El sector tradicional tenia més pes institucional i sociocultural³⁸ (havia mancat a Espanya un autèntica revolució burgesa com la d'Anglaterra i França, potser això propicià el manteniment d'aquest tarannà tradicional i conservador de la societat espanyola), així que la teoria de l'evolució va aterrar en un terreny hostil.

L'estat de la ciència espanyola era pèssim. Hi havia una notable divergència amb l'Europa moderna. La ciència no semblava productiva i, per tant, no es veia la necessitat d'una inversió. A Espanya predominava una cultura estètica i retòrica, àmbit des d'on es debaten les qüestions científiques i cosa que queda explicitada en les adjectivacions usades en el llenguatge en debatre ciència³⁹. L'herència d'aquesta hegemonia de la cultura estètica i metafísica marcarà tant la ciència com la popularització de la ciència al nostre país.

Però al 1872 es promulgà una llei que permetria un desenvolupament d'una ciència que fins aleshores havia semblat lligada de mans: llei de llibertat educativa. A partir d'aquí s'abolí la censura, s'introduïren cursos científics moderns als plans d'estudis universitaris, es fundaren nous departaments i es permeté el desenvolupament de nous programes científics independents del govern central per part de les autoritats locals. És per això que s'ha considerat que aquesta llei fou el fonament sobre el qual es pogué

³⁶ GLICK, Th.F. (1982).

³⁷ GLICK, Th.F. (1982).

³⁸ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

³⁹ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

desenvolupar la ciència experimental espanyola, i més concretament, la biologia moderna⁴⁰.

A la Restauració ja estava de moda parlar de temes naturalistes fins i tot als cafès. Era la “moda transformista” de la qual parla Pérez Galdós a *Fortunata i Jacinta*⁴¹. Però, amb la Restauració, tornà la ciència oficial, que va tornar a introduir la religió en els estudis universitaris i reimplantà la censura i la majoria dels darwinistes que havien guanyat càtedres durant la revolució, les perderen en la crisi universitària del 1875.⁴²

Malgrat tot, les idees evolucionistes havien penetrat ja d'una manera tan profunda que les accions de l'Església Catòlica foren incapaces de fer-ho anar enrere. L’“Origen de l'home” es traduí l'any 1876 i l’“Origen de les espècies” es traduí l'any 1877. D'aquest últim, Manuel de Revilla (considerat un dels crítics literaris més importants de l'època) comentà, a la “*Revista Contemporánea*”, que desde el punto de vista conservador “subleva el orgullo humano, alimentado por el error antropocéntrico” Malgrat tot, per fi, segons deia, la teoria ja era atesa amb respecte.⁴³

El desplaçament de l'home del seu pedestal, de la seva superioritat respecte de la resta d'éssers vius també va ser una pedra de toc de la teoria difícil d'acceptar, sobretot pels sectors tradicionals, i evidentment per l'Església. A aquest respecte, “L'origen de l'home” fou com una revolució copernicana antropomòrfica. No en va, Haeckel va anomenar Darwin, el “Copèrnic de la biologia”⁴⁴.

Així, malgrat l'optimisme de Revilla, el clima, per a les idees evolucionistes, era advers: Peregrín Casanova Ciurana (1849-1919), deixeble de Haeckel, anatomista i evolucionista (orientava els seus cursos a la facultat de medicina de València d'acord amb les més avançades teories evolucionistes) mantenia correspondència amb el seu mestre, i en algunes cartes al·ludeix al clima hostil en què es desenvolupava la investigació científica a Espanya i reitera un sentiment de marginació per oposició del

⁴⁰ GLICK, Th.F. (1982).

⁴¹ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

⁴² GLICK, Th.F. (1982).

⁴³ GLICK, Th.F. (1982).

⁴⁴ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

clero al darwinisme i pel control governamental de l'educació, que limitava la llibertat d'expressió. Ell mateix parla d'"un clima hostil cap a la biologia evolucionista a Espanya".⁴⁵

L'evolucionisme darwinista assolí el seu màxim d'influència entre els positivistes cultivadors de les ciències socials per la correlació que establiren entre l'evolució biològica i l'evolució social.⁴⁶

A Barcelona, a part de la publicació de diverses obres de Darwin, sembla que hi va existir una activitat sorprenentment reduïda. Es desenvolupà un fort contraatac catòlic en una sèrie d'articles publicats a la revista "El sentido Católico en las ciencias médicas", així com en conferències antidarwinistes com les pronunciades el febrer de l'any 1879 per Francisco de Paula Benessat a l'Associació Catalana d'Excursions i el discurs inaugural del curs 1880-1881 pronunciat a la facultat de farmàcia per Fructuós Plans i Pujol.⁴⁷

A començaments dels 80, la polèmica al voltant del darwinisme havia adquirit a Espanya enormes proporcions. Tot i així, la polèmica sobre el darwinisme a Espanya es caracteritza, segons Núñez, per la seva completa superficialitat. La disputa no se centra en qüestions rigoroses pròpies de la teoria sinó que s'usa com a excusa de confrontació entre postures ideològiques diverses i com a eina de batalla.⁴⁸ Caldrà veure si aquesta situació es manté en el període tractat.

3.2. La resposta catòlica

La resposta de l'Església estava dividida en tres grups⁴⁹ que han persistit en el pas del temps i que reconeixem en la polèmica darwinisme-religió en el període que ens ocupa:

⁴⁵ GLICK, Th.F. (1982).

⁴⁶ GLICK, Th.F. (1982).

⁴⁷ GLICK, Th.F. (1982).

⁴⁸ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

⁴⁹ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

- els antidarwinistes exegetes, clergues de mentalitat tancada que no descendien als detalls científics del problema.
- intransigents cultes, generalment intel·lectuals ben informats, tant clergues com laics, que intentaven fonamentar les seves opinions antievolucionistes amb les millors fonts disponibles.
- un petit grup de científics catòlics i d'eclesiàstics que aspiraven a conciliar les dues postures

Els millors exemples del primer són publicacions eclesiàstiques oficials, en les quals, la gran majoria de cites (si no totes), són extreptes de la Bíblia i textos teològics.

Segons un dels segons, Emilio Huelín, desenvolupà una temàtica oculta en moltes de les publicacions catòliques posteriors: “que el darwinisme dominava tot el món ocult, havia provocat canvis radicals en les ciències biològiques i influït en la lingüística, la política, la filosofia i també en la teologia. La teoria darwinista seria la causa de la ruptura dels valors tradicionals conduint a la ruptura moral”. Condemna la teoria com a “una ficció quimèrica, arbitrària i gratuïta”.⁵⁰

Arintero, evolucionista catòlic de finals del segle XIX, subratllava que calia descartar el rebuig complet de l'evolució: ell mateix l'havia rebutjada de jove amb arguments teològics apriorístics apresos al seminari, i més tard, es va convertir al darwinisme (tot i que, en realitat, era més lamarckià que darwinista). Considerava que el darwinisme, si no era portat a l'extrem, era tan inofensiu com un sistema filosòfic, i trobava que era urgent fer amb Darwin el que Santo Tomàs de Aquino havia fet amb Aristòtil.⁵¹

Fou un precursor de l'evolucionisme catòlic de Pierre Teilhard de Chardin, jesuïta francès partidari d'una certa versió d'evolucionisme i personatge clau del manteniment de l'evolucionisme a Espanya en un període d'auge d'un catolicisme recalcitrant com és el règim franquista.

⁵⁰ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

⁵¹ GLICK, Th.F. (1982).

Amb el franquisme, l'evolucionisme va ser eradicat tant de l'ensenyança com de les publicacions espanyoles. Durant la guerra civil i la immediata postguerra, les obres de Darwin van ser extretes de l'esfera pública. A l'ensenyança, l'evolucionisme se substituï pel creacionisme i el finalisme. No és fins a finals dels anys cinquanta que reapareix a les llibreries espanyoles el darwinisme. En aquest sentit són significatives les dates de 1858 i 1859, dos centenaris del darwinisme.⁵² L'any 1858 és l'any en què Darwin i Wallace presentaren conjuntament davant la Linnean Society la seva teoria de l'evolució de les espècies per selecció natural. I l'any 1859 és l'any de la publicació de l'obra de Darwin que compendia totes les seves observacions a bord del Beagle i que li permeteren arribar a formular la seva teoria.

Aquestes dates ens donen uns punts clau per testar l'estat de la dictadura com a notícies d'abast mundial, que d'alguna manera o altra caldria cobrir, difícils d'eludir i que donaran molta informació del caràcter del règim, de la força o no de la censura, de la intenció d'adoctrinament, en funció de com siguin tractades. En aquesta recerca pretenc esbrinar si aquesta observació és detectable a *La Vanguardia Española*, és a dir, si trobem un buit significatiu de notícies sobre l'evolució del 39 al 58 i si, a partir d'aleshores, n'anem trobant més. I com hi és tractada la teoria de l'evolució i, si és deduïble, amb quins fins.

⁵² LASO, J.M. "Una larga controversia: Darwin y el darwinismo". *La Nueva España*, 31-7-1993.

4. ANÀLISI DELS ARTICLES

4.1. La teoria de l'evolució del 39 al 57

Anem a intentar respondre la primera de les preguntes de recerca: podem dir que fins a la dècada dels 50, la teoria de l'evolució desaparegué de l'esfera pública (en el nostre cas, de la premsa, i més concretament de *La Vanguardia Española*) i que la data del centenari de la seva presentació a la Societat Linneana i de l'"Origen de les espècies" és una data clau quant a la recuperació de la seva presència? Si apareix, com és tractada?

La cerca a l'hemeroteca de *La Vanguardia* de "teoría de la evolución" del 1939 al 1957 (quasi vint anys) extreu 10 documents, dels quals només 6 contenen el terme teoria de l'evolució amb el sentit cercat i, d'aquests, només quatre en parlen pròpiament. Aquests quatre, tots, els trobem a partir del 1950 i uneixen, en el mateix article, ciència i religió: el nom de la teoria va seguit sempre de molt a prop d'algun càrrec, personatge o document eclesiàstic. Analitzem els quatre articles:

La teoria de l'evolució entra a *La Vanguardia Española* de la mà del paleontòleg Miquel Crusafont: el 22 de maig del 1954 es fa la ressenya d'un curs sobre evolucionisme impartit al Museu de Sabadell sota el nom genèric d'"Evolucionisme". El curs constava de sis lliçons, les tres primeres de les quals les impartia el doctor Crusafont "con su habitual maestría y reconocida competencia en estas disciplinas"⁵³, sense més comentari al respecte. Les tres últimes lliçons anaven a càrrec del reverend pare Cubells qui, "haciendo gala de un profundo conocimiento científico, estudió en tres amenas sesiones las teorías evolucionistas ante la Filosofía, ante la Biblia y el magisterio"⁵⁴

El 7 de març del 1956 es comenta la notícia de la recepció, per part de la ciutat de Sabadell, de cinc milions de pessetes procedents dels fons de l'Ajuda econòmica Americana per a destinar a ordenació escolar. L'article descriu l'acte oficial en el qual tingué lloc una ponència a càrrec del doctor Crusafont, altre cop, que constà d'una

⁵³ *La Vanguardia Española*, 22-05-1954, p. 26.

⁵⁴ *La Vanguardia Española*, 22-05-1954, p. 26.

lectura del seu treball “El fenómeno humano según los puntos de vista del P. Teilhard de Chardin”, que, segons diu l’article,

“Se trata de una síntesis comentada de la obra «Le phenomene humain», de trascendental interés en la historia de las teorías evolucionistas; obra del genial paleontólogo fallecido el año pasado, que ha sido publicada recientemente y ha organizado apasionadas controversias”⁵⁵

El 27 de juny de 1956, un article presenta les tesis del doctor Johannes Huerzeler d’un estudi sobre unes troballes paleontològiques (l’anomenat Oreopithec de la Toscana, de Gervais) com a possibles proves contra la teoria de l’evolució i la selecció natural:

“Si los resultados obtenidos por el investigador suizo son correctos, los quinientosmil y el millón de años de antigüedad que ostentan el hombre de Java y el de Pekín, respectivamente, quedan reducidos a cosas de un próximo ayer. Y el procónsul y el driopiteco de hace unos diez millones de años, que los darvinistas, consideraban como antecesores del hombre, no pasan de monos pelados. Mandando al garete, de paso, toda la teoría del proceso de selección natural, de la evolución del mono o del homínido al hombre. Porque el oreopiteco de Gervais, el auténtico hombre de Toscana, se beneficia también de una provecta antigüedad de cien mil siglos.”⁵⁶

Després d’una breu introducció als nostres orígens peleontològics amb l’excusa d’una anècdota atribuïda al prehistoriador doctor Jose Luís Pericot, aclareix que, “para interpretar estos datos, todo sea dicho, el doctor Pericot acata devotamente las consignas de Su Santidad en la encíclica “*Humani Generis*”⁵⁷

L’1 d’agost de 1957 en virtut del V Congreso internacional de la Asociación Internacional para el Estudio del Cuaternario, apareix una entrevista al secretari general,

⁵⁵ *La Vanguardia Española*, 07-03-1956, p. 30

⁵⁶ *La Vanguardia Española*, 27-06-1956, p. 16

⁵⁷ *La Vanguardia Española*, 27-06-1956, p. 16

el catedràtic de Geologia Luis Solé Sabaris, i el periodista, després d'unes quantes preguntes sobre el quaternari i les primeres petjades de l'home sobre la Terra, i de qüestionar “¿Hombre, seguro?”⁵⁸, pregunta: “¿Los científicos católicos aceptan la teoría evolucionista?”⁵⁹ a la qual cosa el catedràtic respon:

“No hay nada en la teoría evolucionista que se oponga al dogma; el Papa Pío XII, en la Encíclica «*Humani Generis*», ha dicho: «El magisterio de la Iglesia no prohíbe que en investigaciones y discusiones, entre hombres doctos, se trate de la doctrina del evolucionismo, la cual busca el origen del cuerpo humano en una materia viva preexistente.»⁶⁰

Deu articles en vint anys ens donen una mitja d'un article cada dos anys (i si són més restrictius i ens cenyim només als que parlen pròpiament d'evolució tenim la trista xifra d'un cada 5 anys).

Aquestes dades crec que ens diuen, si assumim que la cerca feta és prou significativa del que podríem trobar sobre la teoria de l'evolució a *La Vanguardia Española* en aquest període, que la teoria de l'evolució havia estat relegada d'aquest diari, com a mínim, i podríem aventurar que de tota la premsa si pensem que els motius que feien que aquesta informació no passés per les pàgines de *La Vanguardia Española* en aquells dies, podien ser els mateixos que podien operar en altres diaris i rotatius de l'època. Passada la dictadura, i fins i tot en els seus últims anys, amb el seu afebliment i principi de relaxació, *La Vanguardia Española*, com a diari catòlic, podria tenir motius diferents o afegits o diferencials respecte dels altres diaris i caldrà un anàlisi més cuidadós (no vull dir amb això que la tendència de confessió de la publicació no afectés també abans, però penso que els resultats poden ser més generalitzables per les raons explicades).

Si ens hi fixem, totes aquestes notícies prèvies al centenari són relacionades amb la paleontologia. Podem dir, doncs, que la teoria de l'evolució entra a *La Vanguardia Española* de la mà de la paleontologia. Per la vessant laica, de la mà del doctor

⁵⁸ *La Vanguardia Española*, 01-08-1957, p. 13

⁵⁹ *La Vanguardia Española*, 01-08-1957, p. 13

⁶⁰ *La Vanguardia Española*, 01-08-1957, p. 13

Crusafont (1910-1983), acompanyada d'aprop de personalitats eclesiàstiques, i per la vessant religiosa, de la mà del pare jesuïta francès i paleoantropòleg, conciliador de la teoria de l'evolució i la fe catòlica, Teilhard de Chardin (1881-1955).

4.2. Dos centenaris i cap celebració

És una data clau el centenari de la presentació de la teoria de l'evolució a la Societat Linneana o el de la publicació de l'origen de les espècies en l'aparició de la teoria a *La Vanguardia Espanyola*? Se'n va fer ressò o es va mantenir silenci al respecte?

En virtut del primer centenari de la la publicació de l'origen de les espècies, en una ressenya sobre el llibre “Cien años de evolución”, de George S. Carter, el periodista descriu explícitament la influència i penetració de la teoria de l'evolució en molts camps a part de la biologia. Parla de les...

...“doctrinas evolucionistas, cuyo peso en la historia ideológica de la centuria transcurrida es de toda evidencia, no sólo en el campo de lo biológico, sino también de lo sociológico, lo filosófico y antropológico.”⁶¹

La consciència de la importància d'aquesta teoria és, doncs, present l'any 1959. Malgrat això, és estrany que trobem tant pocs articles a *La Vanguardia Espanyola* dedicats al centenari, ja sigui de la presentació “en societat” de la teoria, l'any 1858, com de la publicació de l’“Origen de les espècies”, l'any 1859: no hi ha cap article que es dediqui explícitament a fer un monogràfic sobre Darwin o sobre el llibre de l'efemèride en commemoració als cent anys; tots hi fan només referència per altres actes que han tingut lloc en funció d'aquesta data. Al 58 trobem un article d'una conferència en motiu de la Clausura del IV Cursillo Internacional de Paleontología a càrrec del doctor Alvarado,

⁶¹ “Cien años de evolución”. *La Vanguardia Espanyola*, 25-11-1959, p. 13.

catedràtic de la Universitat de Madrid, sobre el tema «La influencia de Darwin en el pensamiento moderno»⁶².

Es fan, doncs, conferències sobre aquesta influència però, en canvi, no trobem cap article al diari que commemori l'efemèride explícitament. Com diu un article del tres de febrer del 1960: “Y así Darwin, sin adversarios, se ha quedado por lo mismo sin glorificadores. Razón por la cual [...] se ha prestado escasa atención al centenario de uno de los libros que mayor influencia hayan ejercido sobre el pensamiento humano”⁶³.

Sense glorificadors, veiem que això sembla. Al menys explícits o visibles a l'esfera pública (a *La Vanguardia Española* en concret). El que no és tant clar és que s'hagi quedat sense adversaris, com veurem en altres seccions.

4.3. Vincles i associacions conceptuals:

Hi ha associacions que permetin establir una relació entre el tractament de la teoria de l'evolució i l'estat de la societat del moment? Són usats d'alguna manera? I hi podem seguir una evolució que detecti canvis en aquest estat social o polític?

En les primeres etapes del franquisme, sobretot, trobem la teoria de l'evolució associada a diversos conceptes que la fan *non grata*. Aquesta associació deixa de fer-se tant manifesta i recurrent al llarg del període i trobem un punt d'inflexió important a la segona meitat dels anys seixanta.

Aquests conceptes a què es vincula en pràcticament tots els articles on es menciona la teoria de l'evolució fins aquell moment de canvi, són la desentronització de l'home de la seva condició de rei de la creació i l'optimisme, el progrés i el materialisme (que veurem que, en aquell moment, eren etiquetes pejoratives).

⁶² V. “Clausura del IV Cursillo Internacional de Paleontología V”. *La Vanguardia Española*, 11-07- 1958.

⁶³ M. “Al margen”. *La Vanguardia Espanyola*, Notas bibliográficas, 03-02-1960, p. 10.

4.2.1. La caiguda del pedestal: seguiment d'un orgull ferit

“Primero, descubrió con Galileo que la Tierra no era el centro del universo. Después, se dio cuenta con Darwin que su historia biológica no era una historia aparte de la de los demás vivientes. Finalmente, hubo de reconocer con Freud que ni siquiera era totalmente el dueño de su propia conciencia”⁶⁴.

L'home gaudia d'un estatus de privilegi, d'una fama d'únic, irrepetible i inestudiable: “El hombre y su origen tratándose del hombre, el hecho entraña y entrañará siempre un misterio; el hombre, se dijo ya, es una criatura de excepción.”⁶⁵

Així trobem nombroses mostres de la voluntat d'aferrar-se a aquesta exclusivitat humana: “Las teorías de la evolución, de la selección natural, en todo son válidas, menos en el hombre”⁶⁶. La selecció natural era possible, factible i acceptable en la consciència global; en tots els animals menys en l'home. El debat a l'esfera pública no se centrà tant, doncs, en com es podia donar aquest procés sinó en les conseqüències nefastes que tenia per la posició de l'home al món.

D'aquest manera quedava vinculat el problema de l'acceptació de la teoria de l'evolució i la controvèrsia generada amb les concepcions d'individualitat, de la pròpia afirmació com a individus i el posicionament al món, i negligia la discussió de la teoria en base a la possibilitat d'existir dels mecanismes i el procés proposats per Darwin. L'acceptació de la teoria era molt més difícil o menys agradable des d'aquesta perspectiva.

És a dir, és possible que l'evolució fos menys acceptable en el consens social a causa de la seva desentronització de l'home o de l'èmfasi posat en aquesta desentronització:

⁶⁴ COLOMER S. J., E. “Religión y tiempo. Hacia un humanismo teológico”. *La Vanguardia Española*, 13-10-1968, p. 22.

⁶⁵ JUAN ARBÓ, S. “El tema de la ciencia – El hombre y su origen”. *La Vanguardia Española*, 31-7-1965, p. 11.

⁶⁶ JUAN ARBÓ, S. “El tema de la ciencia – El hombre y su origen”. *La Vanguardia Española*, 31-7-1965, p. 11.

“Todo puede ser, y no puede ser, es verdad, pero en cuanto a mí costará mucho convencerme de que el hombre pertenece a la familia de los antropoides, de los grandes primates, de que es el mismo ser evolucionado, a la manera de los otros animales”⁶⁷.

Aquesta manifestació de rebuig d'una teoria que pren a l'home el seu estatus i el desplaça del seu lloc de privilegi tan marcat i intens en un principi en els articles que trobem a *La Vanguardia Española* sobre evolució es va relaxant però hem d'esperar al 72 per trobar un article que en destaquí un aspecte positiu per a l'home: “este cataclismo le abrió la posibilidad de comprender mejor su propia mente.”⁶⁸

Joan fuster, l'any 1971, fa una mena de repàs general a la qüestió, ja amb deix despreocupat i fins i tot irònic:

“La figura del Primer Padre ha recibido, en los últimos tiempos, una tremenda devaluación. Del respetable individuo apolíneo que todavía imaginó Miguel Ángel hemos pasado a las formas simiescas, torvas, de una fealdad sobrecogedora, reconstruidas sobre los huesos de Cromagnon o de Neanderthal. El cambio se consumó un poco a regañadientes, con lentitud y con amargura [...], pero la aceptación es general.”⁶⁹

I així, l'any 74, podem trobar una postura resignada però amb esperança, en un article on, parlant del tema de l'evolució, el periodista accepta el “papel secundario del ser humano en el universo. ¡Aunque piense! Ya no somos el ombligo, pero sí la voluntad razonada para pensar”.⁷⁰

⁶⁷ JUAN ARBÓ, S. “El tema de la ciencia – El hombre y su origen”. *La Vanguardia Española*, 31-7-1965, p. 11.

⁶⁸ “La mente cambiante”. *La Vanguardia Española*, 09 -11-1972, p. 51.

⁶⁹ FUSTER, J. “El rastro ascendente. Los abuelos de cada cuál”. *La Vanguardia Española*, 14-02-1971, p. 15.

⁷⁰ A.Z. “Gentes”. *La Vanguardia Española*, U.S.A., 13 -03-1974, p. 28

Més enllà ja no trobem més referències a aquesta preocupació per la pèrdua de protagonisme de l'home causada per la teoria de l'evolució. Així, l'associació de la teoria de l'evolució amb la desentornització de l'home sofreix una evolució paral·lela a la relaxació del règim franquista. Si aquesta vinculació és intencionada, provocada a propòsit per relegar un coneixement considerat perillós pel règim franquista, és una altra pregunta que caldria fer més recerca per contestar.

4.2.2. Darwinisme, optimisme, materialisme i progrés

Durant el període estudiat trobem, en els articles de *La Vanguardia Española*, una associació clara i explícita entre la teoria de l'evolució amb tres conceptes: l'optimisme, el progrés i el materialisme. Aquest vincle és antic, com hem vist, però les connotacions d'aquesta unió són percebudes de manera diferent al llarg d'aquest període i això fa que la teoria de l'evolució sigui vista, valorada i presentada de manera diferent al llarg d'aquests anys, dibuixant una trajectòria de canvis de la societat fins un cert moment en què sembla que aquesta vinculació deixa de tenir interès i deixa d'aparèixer als articles sobre evolució.

En la primera etapa del període (anys 50 i 60), trobem molts articles que expressen una preocupació pel convenciment estès que el món viu en un estat optimista que és vist com a perjudicial perquè prové d'una felicitat materialista i d'una sensació de progrés natural, conceptes, ambdós, que xoquen amb els valors morals i cívics del règim: el catolicisme renega del materialisme i de la felicitat dels sentits i incentiva cultivar l'espiritualitat, i l'individu ha de treballar i esforçar-se per millorar, per fer-se lliure.

I aquesta idea es vincula a la teoria de l'evolució: “ese irrefragable optimismo del mundo de hoy es una consecuencia de la era abierta — como Copérnico en su día— por «El origen de las especies», cabalmente ya hace un siglo”⁷¹.

Quina relació té la teoria de l'evolució amb l'optimisme? La resposta passa per l'associació de la teoria amb el progrés. La lectura teleològica de l'evolució darwiniana porta a aquesta associació, que veu en l'evolució una línia de millora, una escala de

⁷¹ M. “Al margen”. *La Vanguardia Espanyola*, Notas bibliograficas, 03-02-1960, p. 10.

perfeccionament. Un perfeccionament que semblava assolir-se sense esforç, per llei natural, i que, ironitzat en aquest fragment, trobem abundantment en els primers articles fins als seixantes sobre evolució:

“Pensar que en lo futuro se podrá esculpir mejor que Fidias, pintar mejor que Velázquez, componer música mejor que Bach o Mozart, escribir novelas mejor que Cervantes, etc., es una ilusión que pueden tener los “partidarios” del “Progreso””⁷²

I fruit d'aquesta idea de millora sense esforç és un sentiment generalitzat de felicitat que porta a l'optimisme esmentat que, per tant, no és desitjable.

Vincular, doncs, els conceptes d'optimisme, progrés i materialisme a la teoria de l'evolució en aquest període serà desprestigiar-la, penjar-li un estigma pejoratiu. I aquesta associació la trobem abundantment fins ben entrats els anys seixanta: en un article de la secció “El tema de la ciencia”, on, Sebastián Juan Arbó, periodista del diari, malgrat no ser el seu tema, es proposa fer-ne un fòrum dels temes més candents, presenta la teoria de l'evolució de la següent manera: “ateniéndose al aspecto físico con un sentido excesivamente materialista, así se ha establecido la evolución del hombre”⁷³, referint-se a les proves d'anatomia comparada entre primats superiors i humans que denoten el parentiu de les dues espècies.

Un altre perill que se li atribueix a la teoria de l'evolució en aquest primer període és el d'anar contra la tradició, també a causa d'aquest optimisme progressista que “contribuyó a que los hombres pensaran que, por ley natural, lo nuevo, lo moderno, tenía que ser forzosamente mejor que lo antiguo”⁷⁴. La tradició també era un valor del règim.

⁷² BUETAS FERNANDEZ, E. “El evolucionismo biológico”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 22-10-1966, p.30.

⁷³ JUAN ARBÓ, S. “El tema de la ciencia – El hombre y su origen”. *La Vanguardia Española*, 31-7-1965, p. 11.

⁷⁴ EURAS, S. “Progresismo – Los ciclos de prosperidad y decadencia”. *La Vanguardia Española*, 02-12-1966, p. 13.

Més endavant ja no trobem èmfasi en aquestes vinculacions, s'abandonen. Només l'any 75 trobem un article que corrobora aquesta associació de la teoria de l'evolució amb aquests conceptes, com si fos cosa del segle XIX: “La teoría de la evolución desarrollada durante el siglo pasado era optimista, progresista, o interpretada al menos como tal.”⁷⁵

4.4. Evolució i censura

També a través de la teoria de l'evolució es tracta el tema de la perillositat de la difusió, de la divulgació de certes idees i la conveniència de no expressar-les lliurement, és a dir, de la llibertat d'informació i amb ella de la llibertat d'expressió. Un exemple el trobem en un article titulat “Características culturales de nuestra época”, del 1966, on es parla del “peligro de que la Arqueología y la Prehistoria den a los que leen manuales y libros de divulgación ideas e ilusiones tajantes sobre algo que, en sí, es problemático o más que problemático”⁷⁶.

Aquest “algo” problemàtic a què fa referència l'article és la sensació d'optimisme col·lectiu que hem esmentat més amunt. Així, demana prudència i exposa la seva adscripció a la idea que cal posar límits a la teoria de l'evolució i la seva difusió:

“algunos, aunque parezcamos retrógrados, seguiremos insistiendo en que hay que andarse con ojo al manejarla, si no se le ponen algunos límites y reservas, impuestos por la existencia de otro tipo de conocimientos, científicos y filosóficos: tan científicos como la Arqueología y la Antropología al uso, pero desde luego más recónditos, menos «populares».”⁷⁷

⁷⁵ ARANGUREN, J.L. “Diario de un lector. Estrategias para el futuro”. *La Vanguardia Española*, 16-04-1975, p. 15.

⁷⁶ CARO, J. “Características culturales de nuestra época”. *La Vanguardia Española*, Volvamos a..., 2-06-1966, p. 57.

⁷⁷ CARO, J. “Características culturales de nuestra época”. *La Vanguardia Española*, Volvamos a..., 2-06-1966, p. 57.

Un altre exemple on veiem aquesta prudència en expressar obertament idees relacionades amb l'evolució la trobem en una carta al director sobre l'evolucionisme biològic, que comença amb aquestes expressives paraules:

“Remito a su consideración y prudencia la publicación de esta carta: No soy un sociólogo profesional, y por tanto, desconozco exactamente las repercusiones a que ello pudiese dar lugar.”⁷⁸

No hem oblidar que era l'any 66, en què el règim començava un cert aperturisme, però la dictadura i la censura (tot i la nova Llei de Premsa del 66⁷⁹) encara tenien influència, i lluny de ser considerades per tothom com un mal opressor, l'autoritat i la restricció paternalista en la selecció de la informació a difondre eren vistes per molts (o havien de ser mostrades) com mesures necessàries per a l'establiment d'un ordre que permetés una convivència pacífica dels ciutadans.

4.5. Darwinisme i religió

En aquesta secció retrobem les línies de controvèrsia encetades el segle XIX. El seu seguiment en els articles de *La Vanguardia Espanyola* determina que:

Fins al 68 trobem una elevada presència a les pàgines del diari d'articles dedicats a la controvèrsia evolució-religió amb discurs i arguments marcadament teològics i filosòfics. A partir del 68 sembla que la polèmica es duu amb menor crispació i desapareixen les crítiques amb discurs retòric i amb les sagrades escriptures com a fonament.

⁷⁸ BUETAS, E. “El evolucionismo biológico”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 22-10-1966, p.30.

⁷⁹ HUERTAS, J.M. (2006) diu que la censura va continuar malgrat la Llei de Premsa del 66. Les rotatives no anaven sistemàticament a censura, però molts diaris seguien apel·lant a la “consulta voluntària” per evitar represàlies.

L'any 64, ocupant tota la pàgina tres, entre dos anuncis, trobem una propaganda catòlica. És interessant veure com aquesta propaganda per a incentivar la pràctica d'exercicis espirituals, utilitza la teoria de l'evolució:

“Hace tiempo que vive usted así, de espaldas a la verdad. [...] Desde entonces empezó a flaquear su voluntad, su sentido del deber, su moral, su dignidad. Desde entonces no es feliz, claro. [...] ¿Recuerda usted aquel día, cuando leyó algo sobre la teoría de la evolución de las especies y puso en tela de juicio el origen divino del hombre...?”.⁸⁰

S'adjudica a la teoria de l'evolució la causa de la pèrdua d'espiritualitat, de fe i fins i tot de la felicitat. Se la presenta com a un mal per als principis i la moral. És vista com un greu perill per al benestar espiritual i per a la religió: la teoria de l'evolució porta “al convencimiento de que la religión era un mito, de que todo terminaba en este mundo”.⁸¹ Així, un saber porta a l'anul·lació de l'altre i el concordisme no té cabuda. L'evolucionisme no es una “verdad”, la veritat són les sagrades escriptures.

Aquest anunci, tot i tenint en compte el que és i la finalitat que persegueix, descriu prou bé les reticències, crítiques i perills que se li adjudicaven a la teoria de l'evolució en aquest primer període, per part d'un ampli sector religiós i que trobem explícitament o de rerefons en la majoria d'articles antievolucionistes.

La manera de fonamentar aquest criteri, aquesta creença, en la majoria d'articles d'aquest grup, és amb arguments extrets exclusivament de les sagrades escriptures, retòrics i semàntics, que es fixen més en les paraules de l'enunciat de la teoria de l'evolució que en les proves que es proposen per recolzar-la. Aquestes no es discuteixen, no s'hi profunditza. No formen part del debat (potser trobem aquí la

⁸⁰ “No vivas de espalda a la verdad – Obra de ejercicios parroquiales”. *La Vanguardia Española*, 24-05-1964, p. 3.

⁸¹ “No vivas de espalda a la verdad – Obra de ejercicios parroquiales”. *La Vanguardia Española*, 24-05-1964, p. 3.

perpetuació d'aquella Espanya retòrica⁸² en la qual la ciència es debatia en cercles retòrics i estètics).

Troblem un exemple molt il·lustratiu d'aquesta manera d'argumentar en un article del 1964, sobre la fi del món. Sembla que vol començar amb una concessió al valor del coneixement científic, però arrenca amb un lapsus freudià molt revelador: “Dejando aparte todas las teorías evolucionistas que no sólo, ni mucho menos, despreciamos sino que reconocemos su alto valor científico [...]”⁸³

Argumenta amb paral·lelismes entre el que dicten els homes de ciència i el que dicten els evangelis. És interessant com intenta rebatre conclusions o teories científiques amb arguments teològics, però alhora usa la ciència per afirmar, per legitimar la veritat dels evangelis:

“estas reflexiones no son simplemente fruto de un sentido profundamente religioso, sino que se deducen de hechos que la ciencia ha estudiado y, por tanto, alcanzan el nivel de lo histórico humano y la seguridad de un hecho indiscutible.”⁸⁴

Ell mateix veu la ciència com un saber que dóna seguretat i irrefutabilitat. I la fa servir per donar credibilitat a aquella veritat que fonamenta el seu argument. I això serà habitual en diversos articles antievolucionistes. És el discurs del que Núñez anomena els catòlics exegetes⁸⁵.

Una altra tendència observable en aquests articles de *La Vanguardia Española* és una incredulitat que la ciència ho pugui saber i abraçar tot, una necessitat de la religió en última instància per a resoldre allò a què la ment humana no arriba i la ciència no pot contestar, i una inquietud i reticència a desprendre's del misteri, d'un misteri d'allò inassolible i diví.

⁸² NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

⁸³ VALERI, L. “El fin del mundo”. *La Vanguardia Española*, 29-11-1964, p. 13.

⁸⁴ VALERI, L. “El fin del mundo”. *La Vanguardia Española*, 29-11-1964, p. 13.

⁸⁵ NÚÑEZ, Diego et al. (1977).

L'any 1963, Ángel Zuñiga, correponal a Nova York de *La Vanguardia Española*, es queixa, sense posicionar-se sobre la teoria de l'evolució, de les minories intolerants que imposen què s'ha de pensar i fer, a propòsit de la prohibició d'ensenyar la teoria de l'evolució a les escoles en certs estats, i defensa el dret humà a saber i a equivocar-se en el lliure albir i es lamenta que som “prisioneros del siglo XIX”⁸⁶. Aquest al·legat a la llibertat és nou en els articles sobre el tema i sembla molt agosarat. De tota manera, la crítica era adreçada, molt focalitzadament, als estats protestants del sud dels EEUU (el cinturó bíblic) i el cas afecta una professora catòlica, que “dice que no enseñaría dicha teoría si creyera que estuviera en pugna con sus creencias”⁸⁷.

L'article acaba fent aquell al·legat a la religió a què ens referíem: allà on la ment no pot arribar, la religió és necessària. Demarca camps, limita el camp de la religió i el de la ciència. Creu que la ciència s'està posant en el camp de la religió i defensa aquest límit.⁸⁸ Aquest misteri, diví i inassolible, serà un dels arguments recurrents esgrimits en contra de la teoria de l'evolució. Aquells misteris que Déu vol que així quedin.

Un altre exemple d'això el trobem al 65, quan Sebastián Juan Arbo aborda el tema de l'origen de l'home a la seva secció “El tema de la ciencia”. Parlant del moment d'aparició de l'home i del seu parentiu amb els primats superiors, després d'explicar les teories evolutives, arriba a la conclusió, que li sembla evident (“como se ve”), que la separació entre el simi i l'home no s'explica amb la paleontologia i l'anatomia comparades:

“El salto, como se vé, es inmenso, es de una magnitud cósmica; hay algo aquí que escapa a todo razonamiento, algo de milagroso y de divino, ante lo cual se pierde la mente humana, sucumbe en sus intentos de comprender”⁸⁹.

⁸⁶ ZUÑIGA, A. “La teoría de la evolución”, *La Vanguardia Española*, U.S.A., 07-04-1963, p. 17.

⁸⁷ ZUÑIGA, A. “La teoría de la evolución”, *La Vanguardia Española*, U.S.A., 07-04-1963, p. 17.

⁸⁸ ZUÑIGA, A. “La teoría de la evolución”, *La Vanguardia Española*, U.S.A., 07-04-1963, p. 17.

⁸⁹ JUAN ARBÓ, S. “El tema de la ciencia – El hombre y su origen”. *La Vanguardia Española*, 31-7-1965, p. 11.

Desprèn una ferma voluntat d'aferrar-se a aquests misteris i, en conseqüència, un rebuig i desconfiança d'allò que pretengui desplaçar-los, d'allò que intenti omplir aquests buits de coneixement on s'assenta la religió. Una societat procliu a creure en els misteris és més dòcil que una que es qüestioni les veritats i normes imposades.

La disjuntiva és d'interès públic: al 66 un lector exposa les seves observacions i el resultat d'una "estadística casolana" que ha dut a terme sobre l'acceptació popular de la teoria de l'evolució a nivell personal. És interessant que distingeix entre biòlegs i no biòlegs per a presentar els seus "resultats" i explica que percep molta reticència social a acceptar-la entre els no-científics. La causa principal que ell troba per a aquest rebuig és el xoc amb la religió:

"En el curso de conversaciones con amigos, la mayor parte universitarios alejados del campo de la Biología, y en una encuesta privada —sin ninguna pretensión científica— que he verificado, he podido observar el rechazo que se hace de esta teoría, por la dificultad que encuentran en armonizarla con sus creencias religiosas."⁹⁰

A partir del 68 la controvèrsia deixa de ser un debat obert tan aferrissat i va apareixent en notícies diverses, sobre altres temes, abandonant la retòrica teològica en el discurs emprat fins al punt que, l'any 1973, podem trobar dues aportacions al diari ben oposades i agosarades les dues:

En un article sobre les pressions a què està sotmesa la societat trobem una crítica al rebuig inicial sofert per la teoria de l'evolució sense ser contrastada, afirmant que la teoria és cristiana i les versions anticristianes eres científicament falses.

"La teoría de la evolución fue airadamente rechazada, sin molestarse en ver si era o no —o hasta qué punto— verdadera; sin advertir, por

⁹⁰ BUETAS, E. "El evolucionismo biológico". *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 22-10-1966, p.30.

supuesto, que lo que la hacia «anticristiana» era precisamente la repulsión que encontró en el Cristianismo”⁹¹

Atribueix a aquest rebuig primigeni, sobretot per part d’escolàstics, l’educació de seminari que, segons diu, provoca desconfiança i recel cap allò nou i creatiu i és la causa de la manca de claredat i equilibri que, al seu parer, ostenten els religiosos del moment (com ha passat ja en èpoques passades, diu), i retreu l’arcaïsmes de les posicions ideològiques que fascinen els sacerdots del nostre temps, que tatxa d’inadequades i extemporànies.

El mateix any, i en el pol oposat, trobem una carta al director que demostra que, malgrat que la tònica dels articles de diari és d’acceptació (resignada o no) de la teoria de l’evolució, i en el debat evolució-religió sembla que la postura concordista hagi guanyat terreny, no és un criteri general de tota la població: segons l’autor de la carta, l’església ha deixat sempre la més àmplia llibertat i autonomia a les idees estrictament científiques ja que no hi pot haver cap contradicció entre veritats de la fe i la “veritable” ciència perquè són una mateixa cosa i, si n’hi ha, és culpa del limitat enteniment humà. Seguint aquest raonament, assegura que

“las diferencias que tuvo Galileo con la Inquisición no fueron debidas a sostener unas opiniones, que como él mismo reconoce llevaban más de 70 años de divulgación; sino a las interpretaciones imprudentes que dedujo aquél de la teoría de Copérnico”⁹²

i acaba qualificant les teories evolucionistes de “fantasías de algunos naturalistas excesivamente imaginativos».

⁹¹ MARÍAS, J. Tribuna de La *Vanguardia Española*. “Las Presiones del ambiente. Vulnerabilidad” *La Vanguardia Española*, 08-04-1973, p. 13

⁹² ROS RAMIS, J. “Copérnico y Teilhard de Chardin”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 28-02-1973, p. 26.

4.6. La controvèrsia darwinisme religió a través de Teilhard de Chardin, la postura concordista.

La controvèrsia darwinisme-religió és pràcticament, a *La Vanguardia Espanyola*, una controvèrsia Teilhard de Chardin-religió. Teilhard de Chardin fou un jesuïta francès, paleontòleg, descobridor de les restes de l'home de Pekín i evolucionista, i considerat per molts l'introduïdor de la teoria de l'evolució a Espanya. Ell mateix formulà una teoria evolucionista pròpia, amb èmfasi en l'hominització i l'humanització, que, mitjançant l'augment de complexitat, portava a l'espiritualitat creixent.

Tot i ser un religiós, però, també la postura de Teilhard de Chardin és vista com a perillosa perquè predica la fe en el destí de l'home i accepta la selecció natural, a la qual s'associa una superioritat del més poderós quan la doctrina catòlica preferiria recolzar la superioritat del més savi o, millor, el més sant⁹³.

Així, una de les raons de rebutjar la teoria concordista del pare Teilhard de Chardin és el perill que comporta un home desamparat les forces del qual, sense una autoritat que el guii, creixen i necessiten ser sublimades⁹⁴. Això podria tenir una lectura adoctrinadora molt pròpia i convenient d'un règim paternalista i repressor com el de la dictadura franquista.

L'any 66, en la ressenya d'un llibre de Nicolás Skroteky titulat "El abate Breuil", un altre religiós dedicat a l'arqueologia, trobem una comparació interessant entre la manera d'enfocar o d'exterioritzar, les simpaties a la teoria de l'evolució de Teilhard de Chardin i del pare Breuil:

"Si el P. Teilhard, paralelamente a su obra de paleontólogo edificó toda una filosofía, el abate Breuil, más concreto, se atuvo a la aceptación de los hechos que le ofrecían los yacimientos prehistóricos que visitaba."⁹⁵

⁹³ "El profesor Chaix-Ruy, en el Instituto Francés". *La Vanguardia Española*, 20-05-1960, p. 28.

⁹⁴ JUAN ARBÓ, S. "El tema de la ciencia – Punto final". *La Vanguardia Española*, 14-08-1965, p. 9.

⁹⁵ "El Abate Breuil" *La Vanguardia Española*, 01-12-1966, p. 59.

Aquest escrit ens fa pensar que la controvèrsia generada per la postura evolucionista de Teilhard de Chardin no té a veure amb el fonament científic de la teoria sinó amb la seva intrusió al camp filosòfic. És interessant aquesta escissió de terrenys i podria ser una prova a favor del fet que com més científic un coneixement sigui presentat, menys problemàtic per a la religió.

L'animadversió a la teoria concordista, i en particular a Teilhard de Chardin, no era cosa d'estudiosos només, i arribava al debat públic. El febrer de 1968 *La Vanguardia Española* mostra un debat que es desferma arran d'unes conferències a Balmesiana a càrrec del pare E. Guerrero. Involucra tant protagonistes com observadors i provoca intervencions des de diferents sectors i esferes de la població que es trobaren discutint sobre un mateix tema a les pàgines de diari.⁹⁶

En una carta al director trobem aquesta constatació des de la representació del sector més contrari a la proposta del religiós. Segons l'autor de la carta, l'àmbit de penetració del debat és molt ampli: "Hasta las porteras hablan de él." Però atribueix l'única raó de l'èxit de les seves teories a que "[s]e han puesto de moda y ya basta" i lamenta que se li atorgui crèdit i reconeixement a aquest pare "infinitamente más poeta que teólogo y científico", com mostra el sobrenom que li atorga: "el tan cacareado jesuita francés"⁹⁷.

Al seu parer, "Sus obras no pueden sufrir, honradamente, un serio examen teológico ni científico". I s'esforça en desacreditar-lo apel·lant a les autoritats: els filòsofs, teòlegs i científics "de tomo y lomo" (i tots al mateix sac) que, segons diu, rebutgen unànimement les seves "fantasías julivernianas"⁹⁸.

⁹⁶ BLAJOT, *La Vanguardia Española*, 27-01-1968, p. 24; *La Vanguardia Española*, 7-02-1968, p. 21; *La Vanguardia Española*, 8-02-1968; *La Vanguardia Española*, 10-02-1968, p. 25; *La Vanguardia Española*, 14-02-1968, p. 22; *La Vanguardia Española*, 21-02-1968, p. 21; TRUYOLS, J. "Teilhard de Chardin". *La Vanguardia Española*, Cartas a «*La Vanguardia Española*», 22-02-1968, p. 25; FORCADAS, A. "Teilhard de Chardin". *La Vanguardia Española*, Cartas a «*La Vanguardia Española*», 15-03-1968 p. 22.

⁹⁷ FORCADAS, A. "Teilhard de Chardin". *La Vanguardia Española*, Cartas a «*La Vanguardia Española*», 15-03-1968 p. 22.

⁹⁸ FORCADAS, A. "Teilhard de Chardin". *La Vanguardia Española*, Cartas a «*La Vanguardia Española*», 15-03-1968 p. 22.

I finalment fa una crida al retorn a les Veritats bíbliques titllant de “papanatas” els partidaris de teories evolucionistes com Teilhard de Chardin:

“Dejémonos de mitos con pies de barro y vayamos hacia las grandes ideas que quizá son muy antiguas, pero no dudo que todavía pueden resistir muchos milenios más, a pesar de que los «papanatas» presentes y futuros pretendan derrumbarlas”⁹⁹.

La veu de la secció contrària de l'opinió pública no tarda en fer-se sentir en resposta a la crítica: una setmana més tard es publica una carta al director.

“He seguido, pasmado, la polémica sobre Teilhard de Chardin, [...] y mi pasmo ha llegado al colmo a leer la carta del reverendo Ángel Forcadadas. No se puede hoy día hablar de Evolución y Catolicismo sin mencionar al jesuíta francés P. Teilhard de Chardin. Su obra ha contribuido como la de ningún otro a compatibilizar ambas concepciones. [...] Me limito a enjuiciar a Teilhard solamente desde el punto de vista científico. Y como tal, yo puedo garantizar que Teilhard de Chardin representa una de las figuras más positivas de la moderna ciencia paleontológica de la escuela de París.”¹⁰⁰

També en una carta al director, Guerrero es defensa d'un article previ de Blajot sobre les seves conferències i diu que “previne contra los peligros de leerlo gentes no preparadas y sin las debidas cautelas.”¹⁰¹

La Vanguardia Espanyola esdevé un fòrum d'al·lusions i respostes cartes al director d'implicats i d'observadors que va durar tot el febrer del 1968¹⁰². Aquesta controvèrsia

⁹⁹ FORCADAS, A. “Teilhard de Chardin”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 15-03-1968 p. 22.

¹⁰⁰ TRUYOLS, J. “Teilhard de Chardin”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 22-02-1968, p. 25.

¹⁰¹ *La Vanguardia Española*, 7-02-1968, p. 21.

¹⁰² BLAJOT, *La Vanguardia Española*, 27-01-1968, p. 24; *La Vanguardia Española*, 7-02-1968, p. 21; *La Vanguardia Española*, 8-02-1968; *La Vanguardia Española*, 10-02-1968, p. 25; *La Vanguardia Española*, 14-02-1968, p. 22; *La Vanguardia Española*, 21-02-1968, p. 21; TRUYOLS, J. “Teilhard de Chardin”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 22-02-1968, p. 25;

s'apaivaga després del 68, i entre els articles que apareixen a partir d'aleshores que la presenten, ja no en trobem cap d'anticoncordista radical.

Un article del 69 titulat el "Interrogante de la aparición del hombre" cita el pare jesuïta fent un reconeixement a la seva obra i influència, sense cap referència a la polèmica que el va envoltar:

"cabría aquí citar otros muchos nombres famosos, entre los que no podemos dejar de recordar el de Teilhard de Chardin, cuyas obras han tenido una repercusión mundial en los últimos decenios."¹⁰³

A partir d'aleshores, la concepció més generalitzada i estesa sobre la figura del pare concordista és aquesta:

"Para los católicos, el jesuita Teilhard de Chardin nos entreabrió un mundo por donde mirábamos a hurtadillas: la aceptación de algo que mantenía nuestro completo interés, gustará o no a las autoridades competentes"¹⁰⁴.

Altres cops, veiem que el seguiment de la teoria de l'evolució a partir de la figura de Teilhard de Chardin divideix el període en dos.

4.6. L'evolució més "científica"

Podem distingir, entre els articles de la cerca sobre la teoria de l'evolució, un conjunt diferenciat de la resta per la manera d'abordar el tema, el context en què el situen, el llenguatge que fan servir i les implicacions que en destaquen. Són els articles que, majoritàriament, són comunicacions de conferències científiques, ressenyes de llibres

FORCADAS, A. "Teilhard de Chardin". *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 15-03-1968 p. 22.

¹⁰³ Efe. "Ha fallecido el eminente científico británico sir Julian Huxley". *La Vanguardia Española*, 16-03-1975, p.5.

¹⁰⁴ A.Z. U.S.A. "Gente de Teatro". *La Vanguardia Española*, 20 -03-1975, p. 24.

especialitzats, entrevistes a científics que hi treballen o notificacions de premis atorgats per descobriments importants en aquest àmbit de la ciència. Tots ells parlen del que he anomenat l'evolució “més científica”, en el sentit que són els articles que porten a l'esfera pública coneixements del cercle esotèric (quant a coneixements sobre evolució biològica) més intern, en la concepció de Ludwik Fleck¹⁰⁵. S'endinsen en el cercle, hi parlen amb els actors i n'extreuen el llenguatge i els coneixements.

La majoria d'aquests articles fan servir llenguatge més especialitzat: parlen d'enzims, bases nitrogenades, fosforilases¹⁰⁶, proteïnes, DNA, RNA, funció clorofil·lica, lleis de la termodinàmica¹⁰⁷, taxonomia i sistemàtica¹⁰⁸, en un tipus de discurs nou en el tractament d'aquest tema, per a explicar els principis de bioquímica, biologia molecular i genètics que fonamenten la teoria de l'evolució. Val a dir, però, que en la majoria d'aquests articles, la teoria de l'evolució s'hi tracta de resquitllada, com a tema secundari: el tema principal és el gran descobriment de l'herència i la “clau genètica”.

A través d'aquests articles també detectem una progressió en el temps en l'acceptació de la teoria de l'evolució (sobretot en la manera de plantejar al lector l'acceptació ja des d'un principi, del científic presentat a l'article, més que no en les idees científiques exposades). Així, la majoria exposen una clara adscripció del científic, de l'autor del llibre, del conferenciant, etc., a les tesis evolucionistes, però l'emancipació d'aquest plantejament de la religió i plantejaments filosòfics es dona, sobretot, a partir del 1966: abans d'aquest any, encara trobem alguna referència, en aquest tipus d'articles, a la teoria creacionista¹⁰⁹ en forma de pinzellada circumstancial en articles que parlen d'evolució sense cap referència a la religió.

A partir del 1966, la unanimitat en aquest tipus d'articles quant a l'acceptació de la teoria de l'evolució i de les proves científiques que l'avalen és generalitzada. En una

¹⁰⁵ NIETO, A. (2010).

¹⁰⁶ *La Vanguardia Española*, 3-01-1963.

¹⁰⁷ SEGURA, R. “Substrato químico de la vida”. *La Vanguardia Española*, Conferencias, 01-12-1965, p. 22; “Interesantes comunicaciones sobre el origen de la vida en el VI Congreso de Bioquímica”. *La Vanguardia Española*, 10-04-1969, p. 11.

¹⁰⁸ GADEA, E. “Especie y evolución” *La Vanguardia Española*, 22-04-1969, p. 63.

¹⁰⁹ SEGURA, R. “Substrato químico de la vida”. *La Vanguardia Española*, Conferencias, 01-12-1965, p. 22.

carta al director trobem l'asseveració d'un metge que assegura que al seu àmbit laboral la teoria evolucionista està plenament acceptada: "Esta teoría [...] revestida de tal rigor científico, que su veracidad ya no se discute"¹¹⁰ i el bioquímic Villar-Palasi, en un article en virtut del VI Congreso de la Federación Europea de Sociedades de Bioquímica a Madrid, l'any 1969, entrevistat pel periodista, deixa clar aquest consens també dins el cercle dels bioquímics: "En esta teoría coincidimos creo que todos los bioquímicos" i, malgrat deixar clar que hi ha "todavía muchas lagunas por explicar", i no deixa lloc a dubtes en la manera d'abordar-les: "[n]os quedan muchas horas de laboratorio"¹¹¹.

En aquest mateix article, el doctor Oró (bioquímic català, estudiós de l'origen de la vida, cap del Departament de Bioquímica de la Universitat de Houston, en aquell moment), assistent també al congrés, parla de la possibilitat de crear vida: "Si la vida es el resultado de una serie de procesos evolutivos, tarde o temprano descubriremos las condiciones necesarias para crearla"¹¹². L'article ho explica en termes de bioquímica, radiació solar, descàrregues elèctriques, pols còsmica i de molècules inorgàniques, però no parla, per res, de religió ni filosofia.

Res, fins que es parla pròpiament de la teoria de l'evolució. Aleshores, el doctor Oró, deixant clara la seva postura partidària de l'evolucionisme, reconeix que hi ha gent que no hi creu i deixa lloc a la teologia:

"Hay gente [...] que piensa que la vida nació como un acto único. Esto es falso. La vida es el resultado de una serie de procesos evolutivos. Un proceso de transición. Lo que ya no puedo decir, como científico, es donde está el origen del origen. Es decir, cómo se creó el hidrógeno. En este aspecto, el mejor científico está a la altura del peor teólogo"¹¹³.

¹¹⁰ BUETAS, E. "El evolucionismo biológico". *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 22-10-1966, p.30.

¹¹¹ "Interesantes comunicaciones sobre el origen de la vida en el VI Congreso de Bioquímica". *La Vanguardia Española*, 10-04-1969, p. 11.

¹¹² "Interesantes comunicaciones sobre el origen de la vida en el VI Congreso de Bioquímica". *La Vanguardia Española*, 10-04-1969, p. 11.

¹¹³ "Interesantes comunicaciones sobre el origen de la vida en el VI Congreso de Bioquímica". *La Vanguardia Española*, 10-04-1969, p. 11.

L'any 69 trobem un article de recapitulació de l'estat de la qüestió on s'assegura, parlant de la teoria de l'evolució, que “[e]l tiempo transcurrido ha disipado las grandes discusiones que despertó su aparición”¹¹⁴, fa una relació dels problemes científics en fonamentar la teoria de l'evolució i llista els noms dels científics més rellevants en el camp com “Miguel Crusafont, Pairó Emiliano de Aguirre, Antonio Prevosti, Julio Alvarez Sánchez y Vicente Villar Palasí”¹¹⁵, que tot i ser personalitats espanyoles cabdals amb ampli reconeixement en la comunitat científica en aquest tema, havien aparegut ben poc, tret del doctor Crusafont, en els articles on es manifestava el debat i controvèrsia generada per l'evolució.

Ja al 72 trobem un crèdit i reconeixement als descobriments sobre la cèl.lula i l'herència de la bioquímica i la biologia molecular, ciències que tenen un auge espectacular a partir de la segona meitat del segle XX. La rendició unànime davant els seus resultats que atanyen la teoria de l'evolució comença a fer-se notar, ja entre els no científics també, com expressen paraules extretes de la ressenya del llibre “*Del origen de la especies*”, de de Hans Querner i altres:

“la conjunción de la teoría de la evolución con las investigaciones de posterior fecha sobre la célula y la herencia, y los espectaculares progresos de Bioquímica y la Biología molecular en las últimas décadas, han aclarado gran número de problemas que parecían indescifrables y permiten augurar nuevas iluminaciones sobre el pasado y el futuro del hombre”¹¹⁶.

I es van fent cada cop més abundants, en detriment de les posicions en contra, que cada cop són més escasses, frases com: “la evolución es un hecho aceptado universalmente”¹¹⁷.

¹¹⁴ ARTIGAS RIAMBAU, J. L. “El interrogante de la aparición del hombre”. *La Vanguardia Española*, 24 -12-1969, p. 63.

¹¹⁵ ARTIGAS RIAMBAU, J. L. “El interrogante de la aparición del hombre”. *La Vanguardia Española*, 24 -12-1969, p. 63.

¹¹⁶ “Del origen de las especies”. *La Vanguardia Española*, 07-4-1972, p. 46.

¹¹⁷ SARRO, Arturo. “Viaje a las islas Galápagos”. *La Vanguardia Española*, 20 -01-1974, p. 47.

Aquest tipus d'articles sobre una “evolució més científica” apareixen sobretot a partir del 65, potser amb la vinculació de la teoria de l'evolució amb la genètica i els ràpids avenços de la bioquímica que permeten establir una base genètica a l'evolució, una clau de l'herència. Aquesta vinculació és molt prèvia¹¹⁸ com comentaré més endavant, però comença a aparèixer a *La Vanguardia Espanyola* al 63, sobretot en motiu d'unes conferències de Severo Ochoa (premi novel de medicina i fisiologia l'any 1959 pel descobriment d'un enzim implicat en la síntesi de l'RNA) a Madrid, el gener del 1963, convidat per la Sociedad de Estudios y Publicaciones, sobre “la clave genética”.

Com he dit, la idiosincràcia d'aquest articles és molt diferent de la que trobem abans i, en aquest sentit, és molt interessant l'article que cobreix la notícia d'aquestes conferències ja que ens mostra dues maneres diferents de presentar una notícia de ciència¹¹⁹. L'article consta de dues parts: un resum explicatiu de Carmen Castro, col.laboradora del diari per a temes de ciència, de la base científica de la conferència i un comentari sobre la conferència, del col.laborador de *La Vanguardia Espanyola*, el filòsof Xavier Zubiri.

El resum del treball és molt científic: parla dels àcids nucleics i la seva naturalesa química, dels mecanismes de transcripció i traducció i dels enzims implicats, de la clau genètica i els mecanismes de l'herència i de la possible universalitat d'aquest codi. Fa servir paraules específiques però amb llenguatge entenedor, amb alguna comparació per a fer més comprensible el tema als profans: “[p]uede decirse que el DNA, el núcleo celular, contiene un lenguaje cifrado: la clave genética. Un lenguaje análogo al que emplea el telégrafo Morse”. No hi trobem cap implicació filosòfica, moral ni teològica. I sense adjectius emotius ni superlatius. El terme usat DNA mostra l'especificitat de qui escriu, ja que són les sigles usades en anglès. En castellà s'usaran, un cop aquest concepte sigui ja més extès i popular, les sigles castellanes ADN.

¹¹⁸ MAYR, E.; PROVIN, W. B., i altres (1980); MAYR, E (1959);

¹¹⁹ *La Vanguardia Española*, 3-01-1963.

L'escrit de Xavier Zubiri conserva l'estil altisonant propi de l'era Galinsoga¹²⁰, amb adjectius previs al nom i de caràcter magníficent i superlatiu: parla de la “extraordinaria conferencia”, del “complejo mundo de las investigaciones de Severo Ochoa”, dels seus “trabajos portentosos” sobre aquest tema “de interés apasionante “ i de la seva obra, “en trascendencia y radicalidad” “solamente comparable al descubrimiento de la estructura del átomo por Niels Bchr”. Els elogis no són només par a Severo Ochoa: la “inteligente síntesis”, “sagaz i brillante resumen de Carmen Castro”¹²¹.

La visió de la ciència que transmet és la d'aquest “complejo mundo” apassionant que requereix uns herois, els científics: “asistimos con emoción expectante y llena de entusiasmo a esta aventura titánica, cuyo más destacado héroe es precisamente nuestro gran Severo Ochoa” on també trobem aquest adjectiu “nuestro”, un ensalçament del patriotisme espanyol i d'allò que era del país, els logros dels d'aquí (malgrat haver passat la major part de la seva carrera fora d'Espanya).

Xavier Zubiri sí que introdueix les implicacions filosòfiques i del descobriment del codi genètic (la “clave genética”, a l'article): "en primer lugar, la idea de la unidad profunda de la vida" i reivindica el paper que tenen les opinions dels filòsofs en aquests temes que poden portar a

“honda meditación a gentes de muy diversa procedencia. A médicos, a biólogos, y genetistas, que pueden asistir de una manera espectacular al mecanismo de ciertas mutaciones, mediante el cambio de elementos sumamente precisos en las estructuras moleculares. Y también —¿por qué ocultarlo?— al filósofo que algo tiene que pensar acerca de estos logros de la ciencia en orden a la realidad del ser vivo”¹²².

La vinculació dels mecanismes de l'herència i la teoria de l'evolució, com ja he dit, no eren nous: des del redescobriment de les lleis de Mendel pels mendelians i la conciliació de naturalistes i genetistes als anys 30 quant als mecanismes de l'evolució -en

¹²⁰ HUERTAS, J.M. (2006).

¹²¹ *La Vanguardia Española*, 3-01-1963.

¹²² *La Vanguardia Española*, 3-01-1963.

l'anomenada síntesi evolutiva o teoria sintètica de l'evolució¹²³ que establí les bases bioquímiques de la teoria de l'evolució en un procés que es donà la primera meitat del segle XX-, que era clau aquesta vinculació.

Malgrat això, la referència a la teoria de l'evolució en l'article és esqueta i només es dona a la secció de Carmen Castro, en una cita de Severo Ochoa:

“La característica —quiza la más intrigante— de los seres vivos es su propiedad de perpetuarse de generación en generación, manteniendo la continuidad de la especie. Sin embargo, cómo es sabido, los caracteres de las especies vivas, no son inmutables. El cambio de estos caracteres ha dado lugar a especies mejor adaptadas para sobrevivir en el medio ambiente en que se encontraban. Este es el proceso de la evolución”¹²⁴.

I no hi ha cap referència a la religió en tot l'article.

Potser l'especificitat del llenguatge bioquímic i la seva poca analogia amb el llenguatge, ideari i imaginari popular són un antídoto per a la teoria de l'evolució quant a ser qüestionada per sectors no científics. Potser això és una prova a favor de la visió de la teoria de l'evolució com a un catalitzador de polarització, no tant pels seus principis científics, sinó pel seu estatus ja d'instrument ideològic i és per això que articles i temes profundament vinculats amb els seus fonaments i que poden dur a les mateixes conclusions no provoquen les mateixes reaccions.

Això sembla demostrar potser la separació existent entre la ciència “profunda” i l'opinió pública en general. I el blindatge que suposa un llenguatge especialitzat contra possibles atacs conceptuals o ideològics. Potser és una estratègia, potser una mera coincidència, però en moments de censura i coerció de llibertat, en què les idees són mirades amb lupa per si poden comportar un focus de dissentiment dintre d'un règim estricte i dictatorial potser una arma poderosa a tenir en compte per part dels qui volen

¹²³ MAYR, E (1959)

¹²⁴ *La Vanguardia Española*, 3-01-1963.

aprofundir, treballar en el coneixement, ja sigui científic o del tipus que sigui, és vestir-se d'un llenguatge especialitzat, que només pugui entendre un cercle esotèric.

Podríem dir que el que no va aconseguir la paleontologia ho va aconseguir la genètica. Així, potser la bioquímica i la genètica van permetre emancipar la teoria de l'evolució de la seva càrrega ideològica i anar perdent el seu estatus de catalitzador de polarització adquirida. En aquest sentit potser la teoria de l'evolució i el seu tractament en l'esfera pública també és un bon baròmetre de detecció de canvis no només en l'esfera pública sinó també en la científica.

5. CONCLUSIONS

L'objectiu de la recerca era respondre les respostes plantejades a la introducció. Les conclusions giraran, doncs, entorn de les respostes que la recerca ha pogut donar, de les que no ha aclarit i d'aquelles que requeririen seguir investigant més enllà per poder concloure un resultat. En aquest últim cas, plantejaré les hipòtesis que ha suggerit la recerca com a línia de treball posterior a seguir i el que caldria fer per resoldre-les.

Trobem un silenci evolucionista des del final de la guerra fins als anys cinquanta?

Hem vist que abans dels anys 50 no ens apareix en la cerca "teoría evolución" cap article relacionat amb la teoria de l'evolució. El primer article apareix al 1951. Així doncs, sembla que podríem parlar d'un silenci previ a aquesta data. Quin en podria ser el motiu? L'any 1950 és l'any en què Pius XII publica l'encíclica "Humani Generis"¹²⁵ en què es dona llibertat als catòlics per debatre sobre evolucionisme (sempre que es mantinguin dins d'uns límits). En una Espanya amb un règim catòlic estricte i amb una censura igual d'estricta a la premsa i a la impremta, és possible que, fins a l'arribada d'aquest fet, se silenciés per complet la teoria de l'evolució, prohibida fins aleshores fins i tot com a tema de debat. Caldria fer una recerca en altres publicacions per corroborar si aquest fet és general o és un cas aïllat de *La Vanguardia Española*. Més

¹²⁵ Encíclica "Humani Generis"

endavant justificaré el fet de prendre com a significatiu el resultat d'aquest cerca, només.

Quina presència a *La Vanguardia Espanyola* van tenir els centenaris de la presentació de la teoria de l'evolució a la Societat Linneana i el de la publicació de l'"Origen de les espècies"?

Els dos centenaris van passar altament desapercebuts, fins i tot amb notícies tardanes que ho corroboren, tot i la consciència existent a la societat del moment de la importància de la teoria a molts nivells (com també demostren articles diversos). El punt de partida d'aparició d'articles relacionats amb l'evolucionisme podria anar més lligat a l'aparició de l'encíclica "Humani Generis" que no pas a les efemèrides, cosa que és coherent amb la repressió del règim franquista i la censura exercida al moment.

Com va actuar la censura franquista sobre el tractament de la teoria de l'evolució? Va ser silenciada totalment de la premsa? Durant tot el franquisme? Es fa ús de la teoria per algun fi?

Sembla que a la segona meitat dels anys seixanta s'observa un auge en la controvèrsia darwinisme-religió i a favor i en contra del concordisme i de Teilhard de Chardin, a jutjar pel nombre d'articles al respecte publicats a *La Vanguardia Espanyola* i per la pujada del to dels escrits partidaris de cada bàndol. Aquest augment es podria associar, d'entrada, a la plasmació directa d'un augment de la presència de la controvèrsia també en l'àmbit social, en general. El que crec, però, és que aquest augment és simplement de visibilitat a l'esfera pública (a *La Vanguardia Espanyola*, en aquest cas) que es correspon amb la recent estrenada etapa del règim de la Llei de Premsa (1966-1976)¹²⁶.

L'esmentada llei no va representar un salt directe a la llibertat d'expressió en la premsa. La censura oficial, fins aleshores obligatòria i per la qual totes les galeres de *La*

¹²⁶ PELAI, P. (dir.) i altres (2004) p.182. Estableix tres períodes en la censura catalana: l'època de la prohibició (1938/39-1946), l'època de la tolerància (1946-1966) i el règim de la Llei de Premsa (1966-1976).

Vanguardia Espanyola havien de passar abans de ser impreses, anomenada “censura governativa” va passar a anomenar-se “consulta voluntària” i, malgrat que l'article 3, de la llei de premsa, “De la censura”, deia que “La Administración no podrá dictar la censura previa ni exigir la consulta obligatoria, salvo en los estados de excepción y de guerra expresamente previstos en las leyes”¹²⁷, a la pràctica, la majoria d'editors seguien enviant la informació a revisió per evitar represàlies¹²⁸.

Així, és raonable pensar, doncs, que el canvi observable no fos immediat i que fos un procés que s'anés notant al llarg de la finalització dels seixantes. I una d'aquestes manifestacions podria ser l'augment de visibilitat de la controvèrsia darwinisme –religió que, tot i ser un debat present a la societat (converses de Poblet¹²⁹) no havia aparegut amb tanta efervescència fins aleshores.

L'augment de visibilitat a la segona meitat dels seixantes, podria correspondre, doncs, a aquesta inicial “relaxació” de la censura franquista, però no serà fins l'entrada dels setantes que la controvèrsia perd vigor i, malgrat aparèixer articles sobre la teoria de l'evolució, ja no apareixen lligats a aquest debat. En aquest sentit, la controvèrsia darwinisme-religió (també concordisme-religió i l'associació amb el concepte de desentronització de l'home) podrien ser considerats baròmetres de canvis político-socials: el règim comença a debilitar-se i la propaganda per a adoctrinar la conducta disminueix i, per tant, la perillositat de teoria de l'evolució així com l'ús instrumental d'aquest perillositat a aquest efecte es van fent innecessaris. Això es tradueix en l'emancipació de la teoria de l'evolució i l'evolucionisme d'una banda, del fet religiós en sí, i de l'altra, de la controvèrsia darwinisme-religió, que podem observar en una proporció creixent, a partir d'aquest període, dels articles “emancipats” respecte dels que no. Tots els articles que extreu la cerca “teoría evolución” a *La Vanguardia Espanyola*, d'abans del 66 en què es parla de la teoria de l'evolució amb el sentit cercat, parlen també de religió.¹³⁰

¹²⁷ *Llei de Premsa de 18-III-66.*

¹²⁸ HUERTAS, J.M. (2006).

¹²⁹ “III conversaciones de intelectuales de Poblet”. *La Vanguardia Española*, 14-09-1961, p. 19.

¹³⁰ Tots els articles de *La Vanguardia Espanyola* de la cerca “teoría evolución” d'abans del 66.

Es pot detectar la malaltia del dictador? I la seva mort?

Pel què acabem de dir, sembla que la tendència a emancipar-se de la doctrina catòlica (tant lligada al règim franquista) i de l'ús instrumental que l'anàlisi dels articles apunta que es feia de la teoria de l'evolució podia detectar aquesta malaltia en l'afebliment del règim.

D'altra banda, a partir de l'any 71, es detecta en la cerca "teoría evolución" al buscador de l'hemeroteca de *La Vanguardia* un augment significatiu d'articles publicats i que va creixent paulatinament fins l'any 75 (any de la mort del dictador), en què trobem el seu màxim. L'últim article d'aquest any que extreu aquesta cerca data del 22 d'octubre del 75, previ al 20 de novembre, data de la defunció de Franco. A partir d'aleshores treu un article al 76, un al 77 i cap al 78. Altres cerques amb el terme "evolución" ens treuen altres articles també, però aquesta la cerca proposada és una cerca neutra (amb això vull dir que les cerques combinades amb altres mots com "genética" o "Teilhard de Chardin", per exemple, ens trauran articles esbiaixats cap a la ciència o cap a la religió, i caldria anar amb molt de compte en incloure'ls a la cerca general a l'hora de fer un anàlisi global del període). Així, he considerat una bona mostra estadística de la població d'articles que parlen d'evolució els extrets per la cerca "teoría de la evolución" per a fer l'anàlisi global de presència i evolució general del tractament de la temàtica al llarg d'aquest període i els seus canvis i fluctuacions durant aquest temps.

Podríem veure a través del tractament que es fa de la teoria de l'evolució els canvis polítics i socials produïts? És un baròmetre dels canvis de govern?

Hem vist que als anys seixanta trobem un augment de la controvèrsia darwinisme-religió i, en un anàlisi general de la cerca "teoría evolución" veiem que la primera meitat dels anys setanta encara augmenta més.

També sabem que l'any 58, es promulgà un nou conjunt de "Principios del Movimiento" relativament desfeixititzats i l'any 59 el règim estava cada cop més

orientat a la lliberalització econòmica, que poc a poc va portar amb ella un lliberalització social i cultural¹³¹

A més, avançats els anys 60, els canvis soferts per la societat espanyola eren tan profunds que el mateix règim va tenir en compte la necessitat de dur a terme una modificació en profunditat del mateix Estat¹³². L'any 1966 es va promulgar el que va acabar sent una llei fonamental: la “Ley Orgánica del Estado” que suprimia els paràgrafs més totalitaris de les anteriors¹³³

I malgrat que alguns autors consideren l'any 1970 el moment d'inflexió del règim, l'any 1969 es van produir un seguit d'esdeveniments que posaven en relleu la manca de cohesió del règim i la importància que estaven assolint les lluites de l'oposició.¹³⁴

Els canvis observats en la visibilitat de la teoria de l'evolució a *La Vanguardia Espanyola* i en les vinculacions a certs conceptes i idees que hem vist, doncs, són paral·lels a aquests canvis polítics i socials i seria coherent i plausible pels arguments donats al llarg del treball que estessin associats. Caldria, però, una recerca més exhaustiva, tenint en compte altres cerques i altres publicacions del període, així com altres manifestacions de l'esfera pública que aquí no s'han tingut en compte.

També hem vist com s'ha usat associada a conceptes diversos i de caràcter pejoratiu per als valors que volia difondre i estimular el règim franquista, durant el període en què la dictadura va ser més forta, i com, amb el seu afebliment, aquestes vinculacions van anar perdent força i presència a les pàgines de *La Vanguardia Espanyola*. Potser podem associar, doncs, aquestes vinculacions a una certa voluntat propagandista i d'adoctrinament del règim franquista, però també caldria anar més enllà en la recerca en les línies esmentades per poder-ho afirmar amb més seguretat.

¹³¹ GARCÍA, J.L.(coord.) ; Fusi, J.P., i altres (2000).

¹³² CLIMENT, E. (ed.); PELAI, P. (coord.); ARAGÜEZ, R., i altres (2006).

¹³³ CLIMENT, E. (ed.); PELAI, P. (coord.); ARAGÜEZ, R., i altres (2006).

¹³⁴ CLIMENT, E. (ed.); PELAI, P. (coord.); ARAGÜEZ, R., i altres (2006).

Així doncs, la recerca sembla apuntar que la teoria de l'evolució, el seu tractament a l'esfera pública i les seves associacions conceptuals podrien servir de baròmetre social i polític d'una societat.

6. BIBLIOGRAFIA

Fonts primàries: articles de *La Vanguardia Espanyola*

ARANGUREN, J.L. “Diario de un lector. Estrategias para el futuro”. *La Vanguardia Española*, 16-04-1975, p. 15.

ARTIGAS RIAMBAU, J. L. “El interrogante de la aparición del hombre”. *La Vanguardia Española*, 24 -12-1969, p. 63.

ÁLVAREZ CRUZ, E. “Opiniones contrapuestas – Ni enajenación ni evolución: CRISIS”. *La Vanguardia Española*, 09-05-1968, p. 48.

A.Z. “Coda a una melodía antillana (y 4)”. *La Vanguardia Española*, U.S.A., 25-04-1973, p. 44.

A.Z. “Gentes”. *La Vanguardia Española*, U.S.A., 28-04-1972, p. 55.

A.Z. “Gentes”. *La Vanguardia Española*, U.S.A., 13 -03-1974, p. 28

A.Z. “Pierrot Lunaire”. *La Vanguardia Española*, U.S.A., 25-01-1969, p. 39.

A.Z. U.S.A. “Gente de Teatro”. *La Vanguardia Española*, 20 -03-1975, p. 24.

BARANGO, F. “La historia y sus anécdotas. Charles Robert Darwin no quiso ser médico ni sacerdote”. *La Vanguardia Española*, 01-12-1973, p. 67.

BUETAS, E. “El evolucionismo biológico”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «*La Vanguardia Española*», 22-10-1966, p.30.

CARO, J. “Características culturales de nuestra época”. *La Vanguardia Española*, Volvamos a..., 2-06-1966, p. 57.

COLOMER S. J., E. “Religión y tiempo. Hacia un humanismo teológico”. *La Vanguardia Española*, 13-10-1968, p. 22.

Efe. “Ha fallecido el eminente científico británico sir Julian Huxley”. *La Vanguardia Española*, 16-03-1975, p.5.

ERO. “*La calle y su mundo. Cuadrumanos*”. *La Vanguardia Española*, 07 -03-1974, p. 28.

EURAS, S. “Progresismo – Los ciclos de prosperidad y decadencia”. *La Vanguardia Española*, 02-12-1966, p. 13.

FORCADAS, A. “Teilhard de Chardin”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «*La Vanguardia Española*», 15-02-1968.

FUSTER, J. “El rastro ascendente. Los abuelos de cada cuál”. *La Vanguardia Española*, 14-02-1971, p. 15.

GADEA, E. “Especie y evolución” *La Vanguardia Española*, 22-04-1969, p. 63.

JUAN ARBÓ, S. “El tema de la ciencia – El hombre y su origen”. *La Vanguardia Española*, 31-7-1965, p. 11.

JUAN ARBÓ, S. “El tema de la ciencia – Punto final”. *La Vanguardia Española*, 14-08-1965, p. 9.

M. “Al margen”. *La Vanguardia Espanyola*, Notas bibliograficas, 03-02-1960, p. 10.

MANAUT, J. “El evolucionista Pietro Ubaldi”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 1-12-1968, p. 35.

MARÍAS, J. Tribuna de La *Vanguardia Española*. “Las Presiones del ambiente. Vulnerabilidad” *La Vanguardia Española*, 08-04-1973, p. 13.

MASRIERA, M. “La química de la herencia”. *La Vanguardia Española*, 18-03-1960, p.7.

PUJOL, F. – “Faustino Cordón, evolución y solidaridad”. *La Vanguardia Española*, Temas y personajes, 12-06-1979, p. 29.

ROS RAMIS, J. “Copérnico y Teilhard de Chardin”. *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 28-02-1973, p. 26.

SARRO, Arturo. “Viaje a las islas Galápagos”. *La Vanguardia Española*, 20 -01-1974, p. 47.

SEGURA, R. “Substrato químico de la vida”. *La Vanguardia Española*, Conferencias, 01-12-1965, p. 22.

S.s.¹³⁵ “Camón Aznar habló sobre la problemática de Teilhard de Chardin. Inauguración del curso en la Academia de Ciencias Morales i Políticas”. *La Vanguardia Española*, 29-11-1972, p. 10.

S.s. “Cien años de evolución”. *La Vanguardia Espanyola*, 25-11-1959, p. 13.

S.s. “Clausura del IV Cursillo Internacional de Paleontología V”. *La Vanguardia Española*, 11-07- 1958

S.s. “Del origen de las especies”. *La Vanguardia Española*, 07-4-1972, p. 46.

¹³⁵ S.s.: sense signar.

S.s. “El Abate Breuil” *La Vanguardia Española*, 01-12-1966, p. 59.

S.s. “El evolucionismo”. *La Vanguardia Española*, 29-06-1967, p. 49.

S.s. “El profesor Chaix-Ruy, en el Instituto Francés”. *La Vanguardia Española*, 20-05-1960, p. 28.

S.s. “Interesantes comunicaciones sobre el origen de la vida en el VI Congreso de Bioquímica “. *La Vanguardia Española*, 10-04-1969, p. 11.

S.s. “Investigación. Nueva teoría de la evolución”. *La Vanguardia Española*, 13-11-1977, p. 53.

S.s. “III conversaciones de intelectuales de Poblet”. *La Vanguardia Española*, 14-09-1961, p. 19.

S.s. “La genética de las poblaciones”. *La Vanguardia Española*, 19 -06-1970

S.s. “La mente cambiante”. *La Vanguardia Española*, 09 -11-1972, p. 51.

S.s. *La Vanguardia Española*, 05-07-1951, p. 5

S.s. *La Vanguardia Española*, 22-05-1954, p. 26

S.s. *La Vanguardia Española*, 24-12-1954, p. 17

S.s. *La Vanguardia Española*, 07-03-1956, p. 30

S.s. *La Vanguardia Española*, 27-06-1956, p. 16

S.s. *La Vanguardia Española*, 01-08-1957, p. 13

S.s. *La Vanguardia Española*, 03-01-1958, p. 18.

S.s. *La Vanguardia Española*, 15-08-1958, p. 15.

S.s. *La Vanguardia Española*, 01-03-1959, p. 7.

S.s. *La Vanguardia Española*, 06 -12-1960, p. 29.

S.s. *La Vanguardia Española*, 17-07-1965.

S.s. *La Vanguardia Española*, 06-06-1969, p. 14.

S.s. *La Vanguardia Española*, 19 -06-1969, p. 28.

S.s. *La Vanguardia Española*, 06-06-1974, p. 54.

S.s. *La Vanguardia Española*, 15-11-1974, p. 17.

S.s. *La Vanguardia Española*, 11-05-1976, p 27.

S.s. “No vivas de espalda a la verdad – Obra de ejercicios parroquiales”. *La Vanguardia Española*, 24-05-1964, p. 3.

S.s. “Planeta vivo”. *La Vanguardia Española*, Programas de radio y TV, 25-12-1974,

S.s. “Teilhard de Chardin”. *La Vanguardia Española*, 8-02-1968

S.s. “Teoría de la evolución – Charles Darwin”. *La Vanguardia Española*, 21-10-1971, p. 60.

TALE, S. “Siniestros presagios para la humanidad”. *La Vanguardia Espanyola*. 16-06-1958, p. 21.

TRUYOLS, J. "Teilhard de Chardin". *La Vanguardia Española*, Cartas a «La Vanguardia Española», 22-02-1968, p. 25.

USCATESCU, J. "Hacia una nueva concepción del mundo. Cultura, materia, espíritu". *La Vanguardia Española*, 22-12-1968.

VALERI, L. "El fin del mundo". *La Vanguardia Española*, 29-11-1964, p. 13.

VALERI, L. "Optimismo - Subversión y renovación" *La Vanguardia Española*, 24-05-1968, p. 11.

ZARDOYA. "La evolución humana en un tubo de ensayo. Elección Genética" . *La Vanguardia Española*, Reportajes, 12-12-1967, p. 45.

ZUÑIGA, A. "El dorado oeste (y VII). Hay un arco iris alrededor de mi espalda". *La Vanguardia Española*, 22-10-1975, p. 49.

ZUÑIGA, A. "En China. Sombras chinas en los muros de Pekín". *La Vanguardia Española*, 16-05-1974, p. 21.

ZUÑIGA, A. "Hacia el Ártico, por el Noroeste (VIII) Totem-Tom-Tom". *La Vanguardia Española*, 28-08-1976, p. 15.

ZUÑIGA, A. "La teoría de la evolución", *La Vanguardia Española*, U.S.A., 07-04-1963, p. 17.

ZUÑIGA, Ángel. "...proceso mono...." *La Vanguardia Española*, 25-01-1967, p. 13.

ZUÑIGA, A. "Nostalgia de la ruina. Los atlantes de Tula". *La Vanguardia Española*, 18-5-1971, p. 24.

ZUÑIGA, A. "Kama Sutra ". *La Vanguardia Española*, 22-01-1970, p. 25.

Fonts secundàries:

Llibres:

BENSUADE-VICENT, B. (1997): *In the name of science* de KRIGE, J. i D. Pestre [eds.], 1997. *Science in the Twentieth Century*. Harwood Publishers. Amsterdam, pp. 319-338.

CLIMENT, E. (ed.); PELAI, P. (coord.); ARAGÜEZ, R., i altres (2006). *Guerra, franquisme i Transició*. València : Edicions del País Valencià, DL.

ENGELS, E.M.; GLICK, Th.F. (eds.) (2008): *The Reception of Charles Darwin in Europe*. London [etc.] : Continuum.

GARCÍA, J.L.(coord.) ; Fusi, J.P., i altres (2000). *Franquismo: el juicio de la historia*. Madrid : Temas de Hoy.

GLICK, Th.F. (1982). *Darwin en Espanya*. Barcelona : Península.

GLICK, Th.F.; PUIG-SAMPER, M.; RUIZ, R. (eds.) (2001). *The Reception of darwinism in the iberian world : Spain, Spanish America and Brazil*. Dordrecht [etc.] : Kluwer Academic.

GLICK, Thomas F. (ed.) (1988): *The Comparative reception of Darwinism*. University of Chicago Press.

HUERTAS, J.M. (2006). *Una Història de "La Vanguardia"*. Barcelona: Angle Editorial.

MAYR, E (1959); "Where are we?". *Cold Spring Harbor Laboratory Press*.

MAYR, E. *The Growth of Biological Thought*. Cambridge (MA), Belknap Press, 1982

MAYR, E.; PROVINE, W. B., i altres (1980). *The evolutionary synthesis: Perspectives on the unification of biology*, Cambridge, Harvard Univ. Press.

MONTERO DÍAZ, Julio (1998). "El franquismo: planteamiento general". A: PAREDES, Javier (coord.). *Historia contemporánea de España* (siglo XX), Barcelona: Ariel, pp. 639-662.

NIETO, A. (2010) *Llibre sobre Ludwik Fleck*. Document inèdit.

NOGUÉ, A.; BARRERA, C. (2006). *Del franquismo a la democracia*. Madrid : Fragua, cop.

NÚÑEZ, Diego; DE BUEN, Odón, i altres (1977). *El Darwinismo en Espanya*. Madrid:Castalia.

PELAI, P. (dir.) i altres (2004). *Franquisme i repressió: la repressió franquista als Països Catalans., 1939-1975*. València : Universitat de València.

ROQUÉ, X (2005): *Einstein i la premsa. La construcció d'una icona científica contemporània*. Mètode, núm. 48, p. 24–30.

THOMPSON, J.B. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media* Cambridge: Polity; Stanford: Stanford University Press.

WHITLEY, R.(1985) *Knowledge Producers and Knowledge Acquirers: Popularisation as a Relation between Scientific Fields and their Publics*, in T. Shinn and R. Whitley (eds) *Expository Science: Forms and Functions of Popularization*, pp. 3–28. Dordrecht: Reidel.

YOUNG, R. M. (1985). *Darwin's Metaphor: Nature's Place in Victorian Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

Articles i tesis doctorals:

COOTER, R.; PUMFREY, S. (1994). "Separate spheres and public places: reflections on the history of science popularization and science in popular culture", *History of Science*, 32, pp. 237-267.

DURANT, J.; HANSEN, A.; BAUER, M. (1996). "Public understanding of the new genetics". En: Theresa Marteau y Martin Richards (eds.). *The troubled helix. Social and psychological implications of the new human genetics*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 235-248.

GONZÁLEZ, M. (2008) "Del "consejo prematrimonial" al PGH: Treinta años de genética humana en El País (1976-2006)". Tesis doctoral dirigida per Jon Arrizabalaga Valbuena. Centre d'Estudis d'Història de les Ciències. Universitat Autònoma de Barcelona.

LASO, J.M. "Una larga controversia: Darwin y el darwinismo". *La Nueva España*, 31-7-1993.

MEDINA-DOMÉNECH, R.M.; MENÉNDEZ-NAVARRO, A. (2005). "Cinematic representations of medical technologies in the Spanish official newsreel, 1943-1970". *Public Understanding of Science*, 2005, 14, 393-408.

RAO, V.; NANJUNDIAH, V. (2010). "J. B. S. Haldane, Ernst Mayr and the Beanbag Genetics Dispute". *Journal of the History of Biology*. DOI 10.1007/s10739-010-9229-5
SECORD, J. (2004). "Knowledge in transit", *Isis*, 95: 654-672.

Documents en línia:

Encíclica "Humani Generis"

<http://www.vatican.va/holy_father/pius_xii/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_12081950_humani-generis_sp.html#top>

Llei de Premsa de 18-III-66

<http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/l14-1966.html#a3>

Criteris lingüístics

< <http://www.uoc.edu/serveilinguistic/criteris/ortografia/criteris.html> >

Referències Bibliogràfiques

<http://www.uoc.edu/serveilinguistic/criteris/convencions/referencies_bib.html>